

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2014 р.

Аналіз судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна

Правова природа зобов'язань банку за договором вкладу в банківських металах

Способи захисту цивільних прав і свобод особою, яка не була учасником судового розгляду

12(172)'2014

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, заносяться як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Заступник голови редакційної колегії

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України (відповідальний секретар редакційної колегії);

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України.

1 Хронологія подій *Timeline*

4 Висновки Верховного Суду України *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

4 Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2014 р.

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the ground described in subparagraph 1 of paragraph 1 of Article 237 of the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine in the first half of 2014

15 Аналіз судової практики *Survey of the Court Practice*

15 Аналіз судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна

Analysis of the court practice on application by the courts of the laws, regulating the mortgage as a pledge of real estate

30 Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства *Court Practice and Challenges of Improvement of Legislation*

30 Ярема А.Г., Лужанський А.В. Правова природа зобов'язань банку за договором вкладу в банківських металах

Yaroma A.H., Luzhanskyi A.V. Legal nature of the bank's liabilities arising from investment metals contract

40 Сідей Я.Я. Способи захисту цивільних прав і свобод особою, яка не була учасником судового розгляду

Sidey Y.Y. Methods of protection of civil rights and freedoms by a person, who was not a party to proceedings

47 Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2014 р.

Systematic Index of Materials, published in the *Visnyk of the Supreme Court of Ukraine* in 2014

Шановні колеги!

*Прийміть найщиріші вітання
з Новим роком і Різдвом Христовим!*

Нехай ці світлі зимові свята — вісники оновлення, здійснення мрій і сподівань — сповнять наші серця радістю, вірою та новою надією, додадуть життєвих сил, принесуть мир, доброту і злагоду в кожен дім. Зичу вам щастя, натхнення й міцного здоров'я, а вашим родинам — любові та затишку.

З повагою

*Голова Верховного Суду України
Я. М. Романюк*

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

8–13

листопада

Суддя Верховного Суду України **Лілія Григор'єва** як віце-президент Асоціації суддів України взяла участь у роботі 57-го з'їзду Міжнародної асоціації суддів, який проходив у м. Фозду Ігуасу (Федеративна Республіка Бразилія).

18

листопада

Відбулася дискусія з питань судової реформи на тему «Оцінка роботи суддів та суддівська незалежність: висновок 17 Консультативної ради європейських суддів», у якій взяли участь та зі вступними промовами виступили суддя Верховного Суду України **Марина Кліменко** й менеджер проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» **Андрій Кавакін**, а основні доповіді виголосили співголова секретаріатів Консультативної ради європейських суддів та Консультативної ради європейських прокурорів **Арташес Мелікян** і голова Апеляційного суду Запорізької області, представник від України в Консультативній раді європейських суддів **Віктор Городовенко**.

Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** зустрівся з експертом урядової програми Федеративної Республіки Німеччина «Підтримка праводержавності в Україні», президентом суду землі Нижня Саксонія (м. Ауріх) у відставці **Гансом Отто Бартельсом** і керівником Інституту з питань міжнародної правової допомоги в Україні **Геннадієм Рижковим**. Сторони обговорили майбутню співпрацю у рамках цієї програми.

Цього дня Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** провів зустріч із директором департаменту з питань правосуддя та правового співробітництва Ради Європи **Ханне Юнкер**, співголовою секретаріатів Консультативної ради європейських суддів та Консультативної ради європейських прокурорів **Арташесом Мелікяном** і менеджером проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» **Андрієм Кавакіним**.

19

листопада

Суддя Верховного Суду України **Микола Короткевич** та директор департаменту з питань правосуддя та міжнародних відносин компанії *Agencia Consulting Стів Пітс* і головний консультант цієї компанії **Кіт Хантер** обговорили стан судової реформи в Україні і, зокрема, кримінального правосуддя у сфері протидії корупції й організованій злочинності, та домовилися про подальшу співпрацю.

20

листопада

У Кловському палаці відбувся круглий стіл «Узгодженість судової практики: європейський досвід, практичні та теоретичні аспекти», який організували Верховний Суд України та Київський національний університет імені Тараса Шевченка спільно з проектом Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» і координатором проектів ОБСЄ в Україні. На цьому заході із доповіддю «Гармонізація судової практики: труднощі в Україні» виступив Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**.

22 і 27

листопада

Оприлюднено інтерв'ю Голови Верховного Суду України **Ярослава Романюка** редакціям «Судебно-юридическої газети», журналу «Право України» та газети «Голос України». Серед інших питань, які обговорювалися під час розмови, йшлося і про мотиви звернення Пленуму Верховного Суду України до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих норм Закону України «Про очищення влади».

1

грудня

Відбулися збори суддів Верховного Суду України, на яких з усіх питань порядку денного доповідав Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**. Зокрема, розглянуто та затверджено *Положення про створення та користування електронною копією матеріалів справи, яка переглядається Верховним Судом України*. Зазначене Положення розроблено з метою економії державних коштів, часткової заміни паперових носіїв інформації на електронні, упровадження в роботу Верховного Суду України новітніх технологій тощо.

У перший день грудня судді Верховного Суду України **Тетяна Жайворонок** та **Марина Кліменко** у рамках здійснення зовнішнього незалежного оцінювання роботи проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» протягом 2012–2014 рр. зустрілися з експертом Ради Європи з питань оцінки проектів **Сімоном Гінзбургом** і заступником менеджера цього проекту **Галиною Бочевою**.

2

грудня

За участю міжнародних та вітчизняних експертів, представників державних органів, громадськості й міжнародних організацій відбувся круглий стіл на тему «Реформування системи запобігання корупції в Україні». У цьому заході, організованому Міністерством юстиції України спільно з міжнародним фондом «Відродження», взяв участь суддя Верховного Суду України **Микола Короткевич**.

3

грудня

У розділі «Міжнародні стандарти у сфері судочинства» офіційного веб-сайту Верховного Суду України створено рубрику «Міжнародні стандарти щодо люстрації», у якій серед інших матеріалів розміщено й *попередній висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) щодо Закону України «Про очищення влади»*.

Скриншот веб-сайту Верховного Суду України. На екрані відображено сторінку з заголовком «Міжнародні стандарти щодо люстрації». Ліва панель містить меню: «Про Верховний Суд України», «Законодавство», «Інформаційні для громадян», «Пленум Верховного Суду України», «Судова практика». Основна частина сторінки перераховує документи: «Резолюція ПАРС № 1096 (1996) Про заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем», «Резолюція ПАРС 1996 (1996)», «Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи Про заходи з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем, 3 червня 1996 року (випуск)», «Про заходи з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем (випуск)», «Витяг зі Зводу з вичерпання ситуації з прав людини в Україні Українським Верховним консьєром Організації Об'єднаних Націй з прав людини (перед люстрації судами)», «Витяг-до», «Попередній висновок Венеційської комісії щодо Закону України «Про очищення влади»», «Інші документи щодо європейських стандартів у сфері судочинства», «Міжнародні стандарти щодо люстрації». У нижньому правому куті знаходиться QR-код.

5

грудня

Верховний Суд України у співпраці з проектом Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» за фінансової підтримки уряду Швеції провели круглий стіл з питань судової реформи на тему «Зміна правового статусу Верховного Суду України як складової судової реформи». З вітальним словом, а також із доповіддю виступив Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк**.

9

грудня

На організаційному засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України заступником голови обрано суддю Верховного Суду України **Миколу Патрюка**, секретарем — суддю Верховного Суду

України у відставці **Станіслава Щотку**.

11

грудня

Виконуючий обов'язки Голови Верховного Суду України **Валентин Барбара** провів зустріч з провідним спеціалістом з питань державного управління, керівником програм з питань судової реформи Світового банку **Амітабхамом Мукхерджі**.

12 і 13

грудня

У м. Києві працювала міжнародна конференція «Якість безоплатної правової допомоги», у якій взяла участь і виступила суддя Верховного Суду України **Тетяна Гошовська**.

16

грудня

За умови надання Верховному Суду України відповідних повноважень кількість скарг із України до Європейського суду з прав людини значно зменшиться — про це та інше йшлося під час зустрічі заступника Голови Верховного Суду України — секретаря Судової палати у кримінальних справах **Анатолія Редьки**, суддів Верховного Суду України **Богдана Пошви**, **Володимира Заголдного** з головою Ради пенологічного співробітництва Ради Європи, радником міністра юстиції Італії **Мауро Пальма** та урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини **Наталією Севостьяновою**.

*Мановні судді
та працівники апаратів судів!
Щиро вітаю вас з нагоди
професійного свята —
Дня працівників суду.*

В умовах перетворень, які нині відбуваються в Україні, на судову владу звернена особлива суспільна увага.

І саме в цей час ми маємо довести, що суд здатний і завжди буде зміцнювати правовий фундамент держави, забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України.

Переконаний, що ваші знання, досвід, високі особистісні якості, усвідомлене почуття відповідальності допоможуть підвищити довіру суспільства до судової влади.

Бажаю суддям та працівникам апаратів судів здоров'я, невичерпної енергії, миру, щастя й добробуту. Нехай удача та професійні успіхи постійно супроводжують вас.

З повагою

*Голова
Верховного Суду України
Д.М. Романюк*

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду
заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої
п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2014 р.**

010.000.000 Державне регулювання. Підприємства і підприємницька діяльність

010.010.000 Загальні питання регулювання господарської діяльності

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування ч. 1 ст. 16 Закону України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР «Про рекламу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 270/96-ВР), положень Типових правил розміщення зовнішньої реклами (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067; далі — Типові правила) та п. 4.2 Правил розміщення зовнішньої реклами у місті Харкові (затверджено рішенням виконавчого комітету Харківської міської ради від 20 жовтня 2004 р. № 977; далі — Правила) щодо порядку продовження строку дії дозволів на розміщення зовнішньої реклами.

Відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону № 270/96-ВР розміщення зовнішньої реклами у населених пунктах провадиться на підставі дозволів, що надаються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, та в порядку, встановленому цими органами на підставі типових правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України. При видачі дозволів на розміщення зовнішньої реклами втручання у форму та зміст зовнішньої реклами забороняється. Зовнішня реклама на територіях, будинках та спорудах розміщується за згодою їх власників або уповноважених ними органів (осіб). Розміщення зовнішньої реклами на територіях та об'єктах поза населеними пунктами провадиться лише за згодою їх власників або уповноважених ними органів (осіб).

Згідно з п. 2 Типових правил дозвіл — це документ установленної форми, виданий розповсюдженню зовнішньої реклами на підставі рішення виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, який дає право на розміщення зовнішньої реклами на певний строк та у певному місці.

Виконавчим органом ради, за визначенням, наведеним у цьому пункті Типових правил, є виконавчий комітет сільської (сільський голова), селищної, міської ради, Київська та Севастопольська міськдержадміністрації.

Пунктом 6 зазначеного нормативно-правового акта встановлено, що до повноважень робочого органу, зокрема, належать: розгляд заяв розповсю-

дження зовнішньої реклами на надання дозволу, внесення змін у дозвіл, переоформлення дозволу та продовження строку його дії; прийняття рішення про встановлення пріоритету заявника на місце розташування рекламного засобу, продовження строку, на який встановлено зазначений пріоритет, або про відмову в установленні такого пріоритету; підготовка проекту рішення виконавчого органу ради щодо надання дозволу чи про відмову у його наданні; видача дозволу на підставі рішення виконавчого органу ради.

Згідно з п. 15 Типових правил у разі недодержання заявником строку, зазначеного в п. 11 цих правил, та у разі ненадання ним в установленний строк документів, зазначених у п. 13 цих правил, заява вважається неподаною, пріоритет на місце розташування рекламного засобу втрачається, документи повертаються заявнику, про що робочий орган робить відповідний запис в журналі реєстрації.

Відповідно до п. 16 Типових правил дозвіл погоджується з власником місця або уповноваженим ним органом (особою) і спеціально уповноваженим органом з питань містобудування та архітектури.

Типовими правилами (п. 22) визначено можливість відмови у наданні дозволу у разі, коли: оформлення поданих документів не відповідає встановленим вимогам; у поданих документах ви-

явлені завідомо неправдиві відомості. Перелік підстав для відмови у наданні дозволу є вичерпним.

Пунктом 29 цих правил встановлено, зокрема, що строк дії дозволу продовжується на підставі заяви, яка подається робочому органу розповсюджувачем зовнішньої реклами у довільній формі не пізніше ніж за один місяць до закінчення строку дії дозволу. Продовження строку дії дозволу фіксується в журналі реєстрації з внесенням відповідних змін у дозвіл.

Відмова у продовженні строку дії дозволу може бути оскаржена у порядку, встановленому законодавством.

За змістом зазначених норм можна дійти висновку, що дія дозволу на розміщення зовнішньої реклами обмежена у часі та поширюється на певну територію, будівлю, споруду, від власників яких або уповноважених ними органів одержано згоду.

Наведене правове регулювання виключає можливість його тлумачення таким чином, що рішення про відмову у продовженні дозволу може приймати робочий орган та що при поданні заяви про продовження дозволу наявність згоди (погодження) власника місця розташування спеціальної конструкції або уповноваженого ним органу (особи) не є обов'язковою.

Правила цього висновку не спростовують, вони не можуть суперечити та й не суперечать ні приписам Типових правил, ні Закону № 270/96-ВР.

Підпунктом 4.2 п. 4 Правил встановлено, що дозвіл надається строком на п'ять років, якщо: менший строк не зазначено у заяві розповсюджувача зовнішньої реклами; менший строк не встановлено погодженням власника місця розміщення спеціальної конструкції або уповноваженим органом (особою), з урахуванням погодження утримувачів інженерних комунікацій та інших уповноважених осіб. При цьому дозвіл не може бути виданий на термін більший, ніж погоджений з власником місця розташування спеціальної конструкції.

За необхідності, для встановлення вказаного терміну, робочий орган може вимагати від заявника надання копії договору з власником чи уповноваженою ним особою або лист зазначеної особи про надання у користування місця для розташування спеціальної конструкції протягом відповідного терміну.

У п. 6.2.1 Правил визначено, що дозвіл погоджується з власником місця або уповноваже-

ним ним органом (особою), а п. 6.4 — що строк дії дозволу продовжується на підставі заяви, яка подається робочому органу розповсюджувачем зовнішньої реклами у довільній формі не пізніше ніж за один місяць до закінчення строку дії дозволу. Продовження строку дії дозволу фіксується в журналі реєстрації з внесенням відповідних змін у дозвіл. У випадку прострочення терміну подачі заяви на продовження строку дії дозволу та/або експертного висновку розповсюджувач зовнішньої реклами оформлює новий дозвіл у встановленому цими Правилами порядку. Відмова у продовженні строку дії дозволу може бути оскаржена у порядку, встановленому законодавством України.

Зі змісту Правил вбачається, що для одержання дозволу та для продовження строку його дії на розміщення реклами умовою надання такого дозволу є наявність згоди власників (уповноважених ними органів) територій, будинків та споруд, на яких передбачається розміщення об'єктів зовнішньої реклами.

Оскільки законом не встановлено термінів дії відповідних дозволів, цей термін має бути встановлений виконавчими органами сільських, селищних, міських рад як такими, що в силу ст. 16 Закону № 270/96-ВР уповноважені встановлювати порядок видачі таких дозволів.

Згода власників (уповноважених ними органів) територій, будинків та споруд, на яких передбачається розміщення об'єктів зовнішньої реклами, може бути визначена у формі угоди між ними та суб'єктом, який має намір розмістити відповідну рекламу.

Якщо зазначена угода є строковою, тобто передбачає часові межі дії згоди на розміщення зовнішньої реклами, то дозволи на її розміщення можуть бути видані в межах строку дії зазначеної угоди, але на строк не більший, ніж встановлений виконавчими органами сільських, селищних, міських рад.

У разі якщо строк дії погодження є більшим, ніж строк дії дозволу на розміщення зовнішньої реклами, то дія дозволу може бути продовжена до закінчення строку дії угоди.

Якщо на момент закінчення дії дозволу на розміщення зовнішньої реклами закінчився строк дії угоди, то продовження дії дозволу є можливим лише за умови продовження строку дії угоди (погодження).

згода власників (уповноважених ними органів) територій, будинків та споруд на розміщення об'єктів зовнішньої реклами із визначеним строком дії згоди (постанова Верховного Суду України від 25 березня 2014 р. у справі № 21-23а14).

Аналіз наведених положень дає підстави для висновку, що дозвіл на розміщення зовнішньої реклами може бути продовжений лише на певний строк. При цьому безумовною підставою для видачі такого дозволу є документально підтверджена

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування п. 9 ст. 3 Закону України від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (далі — Закон № 265/95-ВР) ¹ та підпункту 2.6 гл. 2 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні (затверджено постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637; зареєстровано у Міністерстві юстиції України 13 січня 2005 р. за № 40/10320; далі — Положення) щодо обов'язку суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або безготівковій формі при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування, щоденно друкувати на реєстраторах розрахункових операцій (далі — РРО) фіскальні звітні чеки та відповідальність за невиконання таких вимог Закону.

Згідно з підпунктом 2.6 гл. 2 Положення уся готівка, що надходить до кас, має своєчасно (у день одержання готівкових коштів) та в повній мірі оприбутковуватися. У разі проведення готівкових розрахунків із застосуванням РРО або використанням розрахункової книги оприбуткуванням готівки є здійснення обліку зазначених готівкових коштів у повній сумі їх фактичних надходжень у книзі обліку розрахункових операцій (далі — КОРО) на підставі фіскальних звітних чеків РРО (даних розрахункової книги).

Абзацом 3 ст. 1 Указу Президента України від 12 червня 1995 р. № 436/95 «Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки» (далі — Указ № 436/95) встановлено, що у разі порушення юридичними особами всіх форм власності, фізичними особами — громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, які є суб'єктами підприємницької діяльності, а також постійними представництвами нерезидентів, через які повністю або частково здійснюється підприємницька діяльність, норм з регулювання обігу готівки у національній валюті, що встановлюються Національним банком України, до них застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу, зокрема за неоприбуткування (неповне та/або несвоечасне) оприбуткування у касах готівки — у п'ятикратному розмірі неоприбуткованої суми.

Відповідно до п. 9 ст. 3 Закону № 265/95-ВР суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або

3 огляду на викладене колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або безготівковій формі при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, мають своєчасно та в повній мірі оприбутковувати всю готівку, що надходить до кас, та щоденно, тобто кожного робочого дня після закінчення зміни, але не пізніше 24 год. цього ж дня, друкувати

в безготівковій формі (із застосуванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо) при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, зобов'язані щоденно друкувати на РРО (за виключенням автоматів з продажу товарів (послуг)) фіскальні звітні чеки і забезпечувати їх зберігання в КОРО.

Приписи наведеної норми передбачають особливості роботи РРО, які мають забезпечувати друкування таких звітів за кожний робочий день.

За змістом п. 2 Вимог щодо реалізації фіскальних функцій реєстраторами розрахункових операцій для різних сфер застосування (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2002 р. № 199; далі — Вимоги) зміна — період роботи реєстратора від реєстрації першої розрахункової операції після виконання Z-звіту до виконання наступного Z-звіту; Z-звіт — це денний звіт з обнуленням інформації в оперативній пам'яті та занесенням її до фіскальної пам'яті РРО.

Відповідно до п. 7 Вимог усі режими роботи РРО повинні блокуватися, зокрема, у разі перевищення максимальної тривалості зміни.

У додатку до Вимог зазначено, що максимальна тривалість зміни не повинна перевищувати 24 год.

Таким чином, аналіз зазначених норм дає підстави вважати, що оскільки календарний день (доба) налічує 24 год., тобто день триває з 00 год. 00 хв. до 24 год. 00 хв., при щоденній роботі з РРО Z-звіт необхідно виконувати щодня після закінчення робочої зміни, але не пізніше 24 год. цього дня.

на РРО фіскальні звітні чеки і забезпечувати їх зберігання в КОРО. У разі недотримання суб'єктом господарювання при здійсненні діяльності п. 9 ст. 3 Закону № 265/95-ВР та підпункту 2.6 гл. 2 Положення до нього за рішенням відповідних органів застосовуються штрафні (фінансові) санкції згідно з вимогами п. 4 ст. 17 Закону № 265/95-ВР та абз. 3 ч. 1 ст. 1 Указу № 436/95 відповідно (постанова Верховного Суду України від 13 березня 2014 р. у справі № 21-5а14).

¹ Закон у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

**010.140.010 Реєстрація підприємницької діяльності.
Єдиний реєстр підприємств та організацій України**

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування підпункту «ж» п. 184.1 ст. 184 Податкового кодексу України (далі — ПК України), ст. 19 Закону України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 755-IV) щодо порядку встановлення фактичного місцезнаходження юридичної особи та анулювання свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість (далі — ПДВ).

Правила внесення державним реєстратором змін до відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців (далі — ЄДР), визначені приписами ст. 19 Закону № 755-IV.

Так, відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 19 Закону № 755-IV у разі надходження державному реєстратору від органу державної податкової служби (далі — ДПС) повідомлення встановленого зразка про відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням державний реєстратор зобов'язаний надіслати рекомендованим листом протягом п'яти робочих днів з дати надходження зазначеного повідомлення юридичній особі повідомлення щодо необхідності подання державному реєстратору реєстраційної картки.

Згідно з абз. 2 ч. 14 ст. 19 цього Закону якщо державному реєстратору повернуто рекомендованого листа, державний реєстратор повинен внести до ЄДР запис про відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням.

Як убачається з матеріалів справи, анулювання реєстрації Товариства як платника ПДВ на підставі підпункту «ж» п. 184.1 ст. 184 ПК України було зумовлено наявністю відповідного запису в ЄДР про відсутність підтвердження відомостей про юридичну особу. Підставою для внесення державним реєстратором такого запису слугувало повернення рекомендованого листа, надісланого реєстратором юридичній особі відповідно до абз. 2 ч. 12 ст. 19 Закону № 755-IV, на виконання повідомлення (форма № 18-ОПП) від органу ДПС.

Разом з тим процедура встановлення місцезнаходження (місця проживання) платника податку до направлення державному реєстратору органом ДПС повідомлення встановленого зразка передбачена розд. XII Порядку обліку платників податків і зборів (затверджено наказом Державної податкової адміністрації України від 22 грудня 2012 р. № 979²; зареєстровано в Міністерстві

юстиції України 30 грудня 2010 р. за № 1439/18734; далі — Порядок).

Відповідно до п. 12.4 розд. XII Порядку щодо кожного платника податків, щодо якого виявлена відсутність його за місцезнаходженням (місцем проживання) та не з'ясоване його фактичне місцезнаходження (місце проживання), підрозділ органу ДПС, який з'ясував зазначений факт, готує та передає підрозділам податкової міліції запит на встановлення місцезнаходження (місця проживання) платника податків за формою, що затверджується центральним органом ДПС. До Єдиного банку даних юридичних осіб та Реєстру самозайнятих осіб вносяться дані про подання запиту.

На підставі приписів п. 12.5 розд. XII Порядку якщо за результатами заходів щодо встановлення фактичного місцезнаходження юридичної особи підрозділами податкової міліції буде підтверджено відсутність такої особи за місцезнаходженням або встановлено, що фактичне місцезнаходження юридичної особи не відповідає зареєстрованому місцезнаходженню, керівник (заступник керівника) органу ДПС приймає рішення про направлення до відповідного державного реєстратора повідомлення про відсутність юридичної особи за місцезнаходженням за формою № 18-ОПП (додаток 21) для вжиття заходів, передбачених ч. 8 ст. 19 Закону № 755-IV.

Аналогічні правила встановлення місцезнаходження платника податків закріплені і Положенням про організацію взаємодії підрозділів податкової міліції з іншими структурними підрозділами органів державної податкової служби для встановлення місцезнаходження платника податків (затверджено наказом Державної податкової адміністрації України 17 травня 2010 р. № 336), зокрема підпунктами 3.1.1, 3.1.2 п. 3.1 розд. III, — щодо кожного платника податків, який відсутній за місцезнаходженням (місцем проживання) та місцезнаходження (місце проживання) якого не з'ясовано, структурний підрозділ органу ДПС проводить такі заходи: шляхом спілкування (телефон, пошта, факс, виїзд за

² Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства фінансів України від 9 грудня 2011 р. № 1588.

місцезнаходженням тощо) із платником податків з'ясує його фактичне місцезнаходження (місце проживання); за допомогою Єдиного банку даних платників податків встановлює місце проживання засновників і керівників платника податків та отримує інформацію стосовно інших платників податків, де зазначені особи є засновниками чи керівниками.

Ураховуючи вищенаведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України на підставі аналізу зазначених норм права дійшла висновку, що підрозділ органу ДПС надсилає повідомлення про відсутність юридичної особи за місцезнаходженням (форма № 18-ОПП) державному реєстратору для вжит-

Відповідно до п. 3.2 розд. III цього Положення у разі підтвердження відсутності платника податків за місцезнаходженням (місцем проживання) структурний підрозділ органу ДПС, який є ініціатором запиту, готує за відповідною формою запит на встановлення місцезнаходження (місця проживання) платника податків та направляє до підрозділу податкової міліції.

тя заходів, визначених абз. 2 ч. 14 ст. 19 Закону № 755-IV, лише після здійснення передбачених Порядком та зазначеним вище Положенням заходів для встановлення фактичного місцезнаходження юридичної особи (постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2014 р. у справі № 21-4а14).

030.000.000 Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі)

030.010.000 Податок на прибуток підприємств

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування підпунктів 7.6.1 та 7.6.3 п. 7.6 ст. 7 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 334/94-ВР) щодо відображення у податкових обліках грошових коштів, внесених до статутного фонду товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) як фінансові інвестиції, що належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій.

Згідно із ч. 2 ст. 115 ЦК України вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом.

Таке саме положення наведено і в ст. 13 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1576-XII).

Відповідно до п. 1.8 ст. 1 Закону № 334/94-ВР корпоративні права — це право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства.

Згідно з п. 1.6 ст. 1 цього Закону товарами є матеріальні та нематеріальні активи, а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення.

Відповідно до п. 1.28 ст. 1 Закону № 334/94-ВР інвестиція — господарська операція, яка передбачає придбання основних фондів нематеріальних

активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно.

Згідно з підпунктом 1.28.2 п. 1.28 ст. 1 зазначеного Закону пряма інвестиція — господарська операція, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

Відповідно до статей 715, 716 ЦК України кожна із сторін договору міни є продавцем товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує взамін.

Тобто результатом прямої інвестиції є платне отримання (придбання) товару (корпоративних прав), фактична його купівля-продаж, зокрема сторона, яка отримує корпоративні права (інвестор), є покупцем, а сторона, що отримує інвестицію (емітент), — їх продавцем.

Відповідно до підпункту 7.6.1 п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР платник податку веде окремий податковий облік фінансових результатів операцій з цінними паперами (у тому числі іпотечними сертифікатами участі, іпотечними сертифікатами з фіксованою дохідністю та сертифікатами фондів операцій з нерухомістю) і деривативами у розрізі окремих видів цінних паперів, а також фондів

і товарних деривативів. При цьому облік операцій з акціями ведеться разом з іншими, ніж цінні папери, корпоративними правами (абз. 1 підпункту 7.6.1 п. 7.6 ст. 7 у редакції Закону України від 1 липня 2004 р. № 1957-IV).

Якщо протягом звітної періоду витрати на придбання кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, понесені (нараховані) платником податку, перевищують доходи, отримані (нараховані) від продажу (відчуження) цінних паперів або деривативів такого ж виду протягом такого звітної періоду, від'ємний фінансовий результат переноситься на зменшення фінансових результатів від операцій з цінними паперами або деривативами такого ж виду майбутніх звітних періодів у порядку, визначеному ст. 6 цього Закону.

Якщо протягом звітної періоду доходи від продажу кожного з окремих видів цінних паперів, а також деривативів, отримані (нараховані) платником податку, перевищують витрати, понесені (нараховані) платником податку внаслідок придбання цінних паперів або деривативів такого ж виду протягом такого звітної періоду (з урахуванням від'ємного фінансового результату від операцій з цінними паперами чи деривативами такого ж виду минулих періодів), прибуток включається до складу валових доходів такого платника податку за результатами такого звітної періоду.

Усі інші витрати та доходи такого платника податку, крім витрат та доходів за операціями з цінними паперами (корпоративними правами) та деривативами, визначеними цим підпунктом, беруть участь у визначенні об'єкта оподаткування

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що грошові кошти, які внесені до статутного фонду товариств з обмеженою відповідальністю як пряма фінансова інвестиція відповідно до вимог підпунктів 7.6.1 та 7.6.3 п. 7.6

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

ст. 7 Закону № 334/94-ВР, належать до складу витрат з операцій щодо придбання корпоративних прав, відмінних від акцій, та відображаються в окремому податковому обліку відповідно до п. 7.6 ст. 7 Закону № 334/94-ВР (постанова Верховного Суду України від 11 лютого 2014 р. у справі № 21-212а13).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування підпунктів 4.1.4, 4.1.5 п. 4.1 ст. 4 та підпункту 5.3.1 п. 5.3 ст. 5 Закону України від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2181-III) щодо порядку обчислення перебігу строків погашення податкового зобов'язання, встановлених зазначеними положеннями законодавства.

Відповідно до абз. 1 підпункту 5.3.1 п. 5.3 ст. 5 Закону № 2181-III платник податків зобов'язаний самостійно сплатити суму подат-

кового зобов'язання, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом десяти календарних днів, наступних за останнім днем

відповідного граничного строку, передбаченого підпунктом 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 цього Закону для подання податкової декларації.

Згідно з п. «б» абз. 1 підпункту 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 Закону № 2181-III податкова декларація за базовий податковий (звітний) період, що дорівнює календарному кварталу або календарному півріччю (у тому числі при сплаті квартальних або піврічних авансових внесків), подається протягом 40 кален-

З огляду на викладене колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що за правилами абз. 1 підпункту 4.1.4 п. 4.1 ст. 4 Закону № 2181-III у його системному зв'язку зі змістом підпункту 4.1.5 цього пункту ст. 4 зазначеного Закону граничним строком подання податкової декларації, зокрема, за базовий податковий (звітний) період, що дорівнює календарному кварталу,

дарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу (півріччя).

При цьому підпунктом 4.1.5 п. 4.1 ст. 4 зазначеного Закону передбачено, що якщо останній день строку подання податкової декларації припадає на вихідний або святковий день, то останнім днем строку вважається наступний за вихідним або святковим операційний (банківський) день.

у разі припадання 40 дня на вихідний день є наступний за ним робочий день. Тому початок перебігу встановленого підпунктом 5.3.1 п. 5.3 ст. 5 Закону № 2181-III десятиденного строку для сплати зазначеного у податковій декларації зобов'язання пов'язаний саме з таким робочим днем, у який ця декларація була подана (постанова Верховного Суду України від 1 квітня 2014 р. у справі № 21-30а14).

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування п. 5.1, підпункту 5.2.1 п. 5.2 ст. 5, підпункту 8.1.2 п. 8.1 ст. 8 Закону України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 334/94-ВР); ст. 13 розд. IV Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Декрет) щодо правомірності зменшення валового доходу платників податків — фізичних осіб на суму амортизаційних відрахувань, у разі ведення такими платниками бухгалтерського обліку балансової вартості основних фондів та за умови фактичного отримання валового доходу завдяки їх використанню.

Згідно зі ст. 13 розд. IV Декрету оподаткування підлягають доходи громадян, одержані протягом календарного року від здійснення підприємницької діяльності без створення юридичної особи, а також інші доходи громадян, не передбачені як об'єкти оподаткування у розділах II та III цього Декрету.

Оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між валовим доходом (виручки у грошовій та натуральній формі) і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу. Якщо ці витрати не можуть бути підтверджені документально, то вони враховуються податковими органами при проведенні остаточних розрахунків за нормами, визначеними Головною державною податковою інспекцією України за погодженням з Міністерством економіки України та Державним комітетом України по сприянню малим підприємствам та підприємництву.

До складу витрат, безпосередньо пов'язаних з одержанням доходів, належать витрати, які включаються до складу валових витрат виробництва (обігу) або підлягають амортизації згідно із Законом № 334/94-ВР.

У додатку № 7 до чинної на час виникнення спірних правовідносин Інструкції про прибутковий податок з громадян (затверджено наказом Головної державної податкової інспекції України від 21 квітня 1993 р. № 12; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 9 червня 1993 р. за № 64) зазначено, що відповідно до ст. 8 («Амортизація») можливо додатково зменшити валовий дохід виключно на суми витрат, які підлягають амортизації і не перевищують розмір амортизаційних відрахувань, нарахованих шляхом застосування норм амортизації до балансової вартості груп основних фондів, лише у випадку ведення бухгалтерського обліку балансової вартості груп основних фондів відповідно до Порядку, який встановлюється Міністерством фінансів України.

До податкової декларації за звітний податковий період включаються тільки прямі валові витрати і суми амортизаційних відрахувань, що відповідають фактичній сумі отриманого в цьому періоді валового доходу у будь-якій формі від визначеного виду діяльності та підтверджені документально.

Відповідно до п. 5.1 ст. 5 Закону № 334/94-ВР валові витрати виробництва та обігу — це сума

будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаваються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

Згідно з підпунктом 5.2.1 п. 5.2 ст. 5 цього Закону до складу валових витрат включаються суми будь-яких витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг) і охороною праці, у тому числі витрати з придбання електричної енергії (включаючи реактивну), з урахуванням обмежень, установлених пунктами 5.3—5.7 цієї статті.

За підпунктом 8.1.2 п. 8.1 ст. 8 Закону № 334/94-ВР амортизації підлягають витрати на: придбання основних фондів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, включаючи витрати на придбання племінної худоби та придбання, закладення і вирощування

Отже, аналіз наведених норм матеріального права дає підстави для висновку, що валовий дохід платників податків — фізичних осіб підлягає зменшенню на суму амортизаційних відрахувань у разі ведення такими платниками бухгалтерського обліку балансової варто-

багаторічних насаджень до початку плодоношення; самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб, включаючи витрати на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних фондів; проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних фондів.

Відповідно до підпункту 8.2.1 п. 8.2 ст. 8 зазначеного Закону під терміном «основні фонди» слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищує 1 тис. грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Згідно з підпунктом 8.2.2 п. 8.2 ст. 8 Закону № 334/94-ВР автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього належать до другої групи основних фондів.

сті основних фондів та за умови фактичного отримання валового доходу завдяки використанню відповідних основних фондів (постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2014 р. у справі № 21-53а14).

030.020.000 Податок на доходи фізичних осіб

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування ч. 4 ст. 4 Закону України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2464-VI) щодо звільнення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування фізичних осіб — підприємців, пенсіонерів за віком, які отримують пенсію на пільгових умовах та обрали спрощену систему оподаткування.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону № 2464-VI платниками єдиного внеску є фізичні особи — підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени сімей цих осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності.

Особи, зазначені у п. 4 ч. 1 цієї статті, які обрали спрощену систему оподаткування, звільняються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (ч. 4 ст. 4 Закону № 2464-VI).

Таким чином, за змістом цієї норми фізичні особи — підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування, звільняються від сплати єдиного внеску за себе за умови, якщо такі особи є пенсіонерами за віком (незалежно від того, чи досягли вони загального пенсійного віку, чи така пенсія оформлена на пільгових умовах — зі зменшенням віку) та отримують відповідно до закону пенсію.

Згідно з абзацами 1 та 2 п. 16 розд. XV «Прикінцеві положення» Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — № 1058-IV) до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони України та інші

нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Положення Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» (далі — Закон № 1788-ХІІ) застосовуються, зокрема, в частині визначення права на пенсію за віком на пільгових умовах.

Статтею 2 Закону № 1788-ХІІ визначено виключний перелік трудових пенсій, які призначаються за цим Законом (за віком; по інвалідності; в разі втрати годувальника; за вислугу років).

Проаналізувавши наведені норми матеріального права, урахувавши закріплені Конституцією України гарантії громадян на соціальний захист, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що особи, яким пенсія за віком призначена відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 13 Закону № 1788-ХІІ, не є платниками

Загальні умови призначення пенсій за віком визначені ст. 12 цього Закону та ч. 1 ст. 26 Закону № 1058-IV. Таке право виникало у чоловіків після досягнення 60 років та за наявності відповідного стажу. При цьому ст. 13 Закону № 1788-ХІІ, на підставі п. «а» ч. 1 якої, як установили суди, позивач отримує пенсію, передбачена можливість призначення пенсії за віком на пільгових умовах із зменшенням віку, зазначеного у ст. 12 цього Закону, та за наявності відповідного трудового стажу.

єдиного внеску за себе згідно з ч. 4 ст. 4 Закону № 2464-VI, так як і особи, які є пенсіонерами за віком на загальних умовах, оскільки згадана норма не містить винятків щодо пенсіонерів за віком (постанови Верховного Суду України від 15 квітня 2014 р. у справі № 21-57а14, від 15 квітня 2014 р. у справі № 21-70а14).

030.030.000 Податок на додану вартість

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування підпункту 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону України від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» (далі — Закон № 168/97-ВР)³ щодо права на застосування нульової ставки податку на додану вартість тільки платником, який безпосередньо надає транспортні послуги з міжнародного перевезення пасажирів та вантажів.

Правове регулювання перевезення вантажів здійснюється відповідно до гл. 32 ГК України та інших законодавчих актів. Відповідно до ст. 30 Закону від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР «Про транспорт» до складу автомобільного транспорту входять, зокрема, підприємства автомобільного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів та вантажів, рухомий склад автомобільного транспорту, транспортно-експедиційні підприємства.

Згідно з п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні (затверджено наказом Міністерства транспорту України від 14 жовтня 1997 р. № 363, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 лютого 1998 р. за № 128/2568) транспортна послуга — це перевезення вантажів та комплекс допоміжних операцій, що пов'язані з доставкою вантажів автомобільним транспортом.

Відповідно до Закону від 1 липня 2004 р. № 1955-IV «Про транспортно-експедиторську діяльність» транспортно-експедиторська послуга — це робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного,

імпортного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортного експедирування. При цьому експедитор (транспортний експедитор) — це суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування.

Згідно з підпунктом 3.1.3 п. 3.1 ст. 3 Закону № 168/97-ВР об'єктом оподаткування ПДВ є вивезення товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту або реекспорту (далі — експорт), поставки транспортних послуг по перевезенню пасажирів, вантажобагажу (товаробагажу) та вантажу за межами державного кордону України. Пунктом 6.1 ст. 6 вказаного Закону передбачено, що об'єкти оподаткування, визначені ст. 3 Закону № 168/97-ВР, за винятком операцій, звільнених від оподаткування, та операцій, до яких застосовується нульова ставка згідно з цим Законом, оподатковуються за ставкою 20 відсотків.

Відповідно до підпункту 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону № 168/97-ВР при експорті товарів та супутніх такому товару послуг ставка податку становить нуль відсотків до бази оподаткування поставки

³ У редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин. Закон втратив чинність на підставі ГК України.

транспортних послуг залізничним, автомобільним, морським та річковим транспортом по перевезенню пасажирів, багажу, вантажобагажу (товаробагажу) та вантажу за межами державного кордону України, а саме: від пункту за межами державного кордону України до пункту знаходження зовнішнього митного контролю України; від пункту знаходження зовнішнього митного контролю України до пункту за межами державного кордону України; між пунктами за межами державного кордону України, а також авіаційним транспортом: від пункту за межами державного кордону України до пункту проведення митних процедур з пропуску пасажирів, багажу, вантажобагажу (товаробагажу) та вантажу через митний кордон на митну територію України (включаючи внутрішні митниці); від пункту проведення митних процедур з пропуску пасажирів, багажу, вантажобагажу (товаробагажу) та вантажу через митний кордон за межі митного кордону України

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що право на застосування нульової ставки ПДВ згідно з підпунктом 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону № 168/97-ВР має платник, який безпосередньо надає транспортні послуги з міжнародного пере-

(включаючи внутрішні митниці) до пункту за межами державного кордону України; між пунктами за межами митного кордону України.

У разі якщо надання транспортних послуг здійснюється у вигляді брокерських, агентських, комісійних операцій з транспортними квитками, проїзними документами, укладання договорів або рахунків на транспортування пасажирів чи вантажів довіреною особою перевізника, операції з таких послуг відповідно до абз. 2 підпункту 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 Закону № 168/97-ВР оподатковуються за повною ставкою. Базою оподаткування в цьому випадку є винагорода, отримана довіреною особою чи агентом за сприяння у продажу послуг із міжнародного перевезення. Отже, з огляду на зазначене Законом № 168/97-ВР передбачено, що право на застосування нульової ставки ПДВ згідно з підпунктом 6.2.4 п. 6.2 ст. 6 цього Закону має платник, який безпосередньо надає транспортні послуги з міжнародного перевезення пасажирів та вантажів.

везення пасажирів та вантажів, тобто нульова ставка ПДВ, встановлена для перевізника, не поширюється на послуги, які надає експедитор (постанова Верховного Суду України від 24 червня 2014 р. у справі № 21-210а14).

110.000.000 Державне регулювання банківської діяльності

110.060.020 Іноземна валюта

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування ст. 1 Закону України від 23 вересня 1994 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 185/94-ВР) щодо відповідальності за порушення строків розрахунків у іноземній валюті за експортною операцією з поставки товару комісіонерів, які за операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності отримують виручку в іноземній валюті на свій валютний рахунок в установах банку.

Відповідно до ст. 1 Закону № 185/94-ВР виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності — з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності. Перевищення зазначеного строку потребує висновку центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики.

Частиною 1 ст. 4 вказаного Закону визначено, що порушення резидентами строків, передбачених статтями 1 і 2 цього Закону, тягне стягнення пені за кожний день прострочення у розмірі 0,3 відсотка суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленого товару) в іноземній валюті, перерахованої у грошову одиницю України за валютним курсом Національного банку України на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неoderжаної виручки (вартості недопоставленого товару).

Аналіз наведених норм свідчить, що за операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності виручка резидентів у іноземній валюті підлягає

зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі порушення вказаних строків резиденти зобов'язані нести відповідальність, передбачену ст. 4 Закону № 185/94-ВР.

Відповідно до ст. 1011 ЦК України за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

Частиною 4 ст. 1016 цього Кодексу встановлено, що у разі порушення третьою особою договору, укладеного з нею комісіонером, комісіонер зобов'язаний негайно повідомити про це комітента, зібрати та забезпечити необхідні докази. Комітент має право вимагати від комісіонера відступлення права вимоги до цієї особи.

Згідно з п. 4.1 Контракту Концерн (замовник) зобов'язався сплатити 34 млн 345 тис. доларів США (вартість виконаних позивачем робіт та вартість поставленого обладнання) шляхом перерахування грошових коштів на розрахунковий рахунок Товариства (підрядника). При цьому підпунктом 4.1.1 цього пункту передбачено, що 95 відсотків суми замовник перераховує окремими платежами у розмірі 100 відсотків вартості фактично виконаних робіт (частини робіт) та (або) поставленої партії обладнання, вказаної в актах приймання-передачі, на рахунок позивача протягом 20 днів з дня пред'явлення в банк замовника

На підставі системного аналізу положень ЦК України та Закону № 185/94-ВР, умов Договору комісії та Контракту колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що за порушення строків, передбачених ст. 1 Закону № 185/94-ВР, комісіонери, які за

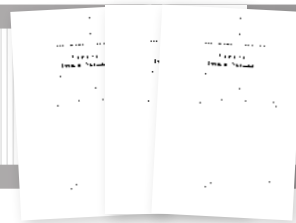
оригіналу та копії рахунка (інвойса), випсаного підрядником, а також оригіналу та копії акта приймання-передачі виконаних робіт (частини робіт) та (або) акта приймання-передачі обладнання (партії обладнання).

Відповідно до підпунктів 5.1, 5.2 п. 5 Контракту загальна вартість Контракту, вказана в підпункті 3.1, включає оплату податків, мита та зборів, які підлягають сплаті на території Туркменістану та за його межами. Підрядник несе відповідальність за сплату всіх податків, мита та зборів, які накладаються відповідними органами інших країн поза територією Туркменістану і на території Туркменістану при виконанні або у зв'язку з виконанням Контракту (крім сплати податку на додану вартість на території Туркменістану).

У вказаному зовнішньоекономічному Контракті Товариство виступало як комісіонер, який за дорученням Підприємства виконав певний обсяг робіт та отримав від Концерну виручку в іноземній валюті на свій валютний рахунок в уповноваженому банку з порушенням строків розрахунків, передбачених Контрактом та ст. 1 Закону № 185/94-ВР. У справі немає доказів на підтвердження того, що Товариство повідомляло комітента про порушення нерезидентом строків виплати заборгованості. У зв'язку з наведеним ДПП винесла рішення про нарахування Товариству пені в сумі 1 млн 368 тис. 792 грн 80 коп. за порушення строків розрахунків у іноземній валюті за операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності отримують виручку в іноземній валюті на свій валютний рахунок в уповноваженому банку, несуть відповідальність, передбачену ст. 4 вказаного Закону (постанова Верховного Суду України від 20 травня 2014 р. у справі № 21-95a14).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

АНАЛІЗ

судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна*

III. Деякі особливості передачі в іпотеку майна, визначеного як предмет іпотеки

Згідно зі ст. 1, ч. 1 ст. 5 Закону № 898-IV предметом іпотеки є об'єкти нерухомого майна та об'єкти, які прирівнюються до таких цим Законом. До них чинним законодавством, зокрема, віднесено: земельні ділянки; будівлі; споруди; підприємство як майновий комплекс; житлові будинки; квартири; дачі; садові будинки; гаражі; об'єкт незавершеного будівництва, інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому; право оренди чи користування нерухомим майном, яке надає орендарю чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об'єкт нерухомого майна. За правилами, визначеними Законом № 898-IV, регулюється застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено.

Об'єкти нерухомого майна можуть бути предметом іпотеки лише за таких умов: майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація; нерухоме майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення; воно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремих виділених у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом.

Відсутність хоча б однієї з указаних ознак є підставою для визнання договору іпотеки не дійсним.

Актуальним для судової практики є питання щодо правильності вирішення спорів між іпотекодавцем та іпотекодержателем у випадках, коли на час передачі нерухомості в іпотеку іпотекодавець був власником майна, що підтверджувалось правовстановлюючими документами, зокрема, на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване з відмовою іпотекодавцю у визнанні права власності на це майно, або на підставі договору, за яким іпотекодавець набув у власність конкретне нерухоме майно і який після укладення іпотечного договору судом був визнаний не дійсним.

У таких випадках необхідно враховувати, що в результаті судового вирішення справи не на користь іпотекодавця відбувається відновлення суб'єктивного речового права на майно в певної особи, у зв'язку із чим іпотекодавець не може вважатися його власником. У такій ситуації не може бути застосовано положення ст. 23 Закону № 898-IV, згідно з яким у разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою, оскільки у момент передачі майна в іпотеку іпотекодавець не був її власником. Зазначеної позиції дотримуються Вищий господарський суд України (рішення № 19979614 в Єдиному державному реєстрі судових рішень), а також суди нижчих рівнів (наприклад, рішення Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 11 грудня 2012 р. у справі № 1121/4572/12).

* Продовження. Попередню частину матеріалу опубліковано в журналі за 2014 р. № 10. С. 18-21.

Відповідно до статей 387, 388 ЦК можливість ввідикації майна в особи, яка володіє майном, у тому числі й майна, переданого в іпотеку, залежить від того, чи є володілець добросовісним набувачем. Якщо іпотекодавець є недобросовісним набувачем, то власник має право витребувати своє майно в іпотекодавця у будь-якому випадку. Подібно до цього власник має право витребувати своє майно, якщо іпотекодавець хоча і є добросовісним набувачем, але це майно було набуто ним безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати. Коли ж іпотекодавець є добросовісним набувачем майна, переданого в іпотеку, і майно придбане ним за відплатним договором, власник має право витребувати це майно в іпотекодавця у разі, якщо майно: 1) було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Таким чином, суди повинні враховувати, що у разі задоволення судом позову власника про витребування майна із чужого незаконного володіння після набрання рішенням суду законної сили, іпотека цього майна припиняється. При цьому з метою захисту законних інтересів іпотекодержателя від негативних для нього наслідків слід передбачити можливість вимагати від боржника дострокового виконання зобов'язання. Ураховуючи те, що такі випадки в судовій практиці непоодинокі, убачається доцільним внесення відповідних доповнень до Закону № 898-IV. Разом із тим коли законодавством заборонено витребування власником його майна, захист його прав відбувається відповідно до ст. 1166 ЦК.

Згідно із ч. 7 ст. 576 ЦК застава окремих видів майна може бути заборонена або обмежена законом. У зв'язку з цим предметом іпотеки не можуть бути:

- культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності та занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання (п. 1 ч. 4 ст. 576 ЦК, п. 1 ч. 4 ст. 4 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» (далі — Закон № 2654-XII));

- пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не

підлягають приватизації (п. 2 ч. 4 ст. 576 ЦК, п. 2 ч. 4 ст. 4 Закону № 2654-XII);

- музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України (ст. 15² Закону від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР «Про музеї та музейну справу»);

- об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що знаходяться в процесі корпоратизації (ч. 6 ст. 4 Закону № 2654-XI);

- об'єкти права державної власності, що не підлягають приватизації (ч. 2 ст. 14 Закону № 898-IV);

- майно вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності, що забезпечує їх статутну діяльність (ст. 63 Закону від 17 січня 2002 р. № 2984-III «Про вищу освіту»);

- земельний сервітут (ст. 101 ЗК);

- право на оренду (користування) земельної ділянки державної або комунальної власності, крім випадків, встановлених законом (ст. 81 Закону № 161-XIV, ч. 3 ст. 102¹ ЗК);

- майно, одержане за договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ч. 4 ст. 190 СК);

- майно, передане за договором довічного утримання (догляду); (ст. 754 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону № 898-IV у разі обмеження правомочності розпорядження нерухомим майном згодою його власника або уповноваженого органу державної влади чи органу місцевого самоврядування така ж згода необхідна для передачі цього майна в іпотеку.

Згідно із ч. 1 ст. 18 Закону № 1805-III об'єкти культурної спадщини, що є пам'ятками (за винятком пам'яток, відчуження або передача яких обмежується законодавчими актами України), можуть бути відчужені, а також передані власником або уповноваженим ним органом у володіння, користування чи управління іншій юридичній або фізичній особі за наявності погодження відповідного органу охорони культурної спадщини. Зважаючи на те, що відчуження належить до правомочностей власника щодо розпорядження майном, передбачене ч. 1 ст. 18 Закону № 1805-III погодження (згода) відповідного органу охорони культурної спадщини на

відчуження об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, повинно розглядатись як обмеження правомочності розпорядження, про яке йде мова в ч. 1 ст. 6 Закону № 898-IV. Таким чином, **для передачі в іпотеку пам'яток культурної спадщини є необхідним отримання погодження (згоди) відповідного органу.**

1) частина об'єкта нерухомого майна

Частиною 1 ст. 5 Закону № 898-IV передбачено, що предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна.

Відповідно до ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону частина об'єкта нерухомого майна може бути предметом іпотеки лише після її виділення в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості, якщо інше не встановлено цим Законом. Застосування цієї норми потребує детального роз'яснення.

У п. 35 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» (далі — постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України № 5) роз'яснено, що ч. 3 ст. 5 Закону № 898-IV повинна застосовуватися з урахуванням змісту ч. 2 ст. 6 цього Закону щодо нерухомого майна, яке перебуває у спільній власності. У випадку, коли окрема будівля не перебуває у спільній власності та зареєстрована під одним інвентарним номером у складі інших будівель, що належали іпотекодавцю, Закон № 898-IV не вимагає виділення такої будівлі в натурі для укладення договору іпотеки.

Таким чином, у зазначеній постанові вимога закону щодо виділення частини об'єкта нерухомого майна та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості пов'язується з іпотекою частки в праві спільної часткової власності й при цьому виключається необхідність виділення в натурі окремої будівлі, що є частиною нерухомого майна (складовою складної речі), яка належить іпотекодавцю одноосібно.

Із цим роз'ясненням не можна погодитись, виходячи з такого.

По-перше, законодавчо визначено, що ч. 3 ст. 5 Закону № 898-IV застосовується, якщо інше не встановлено цим Законом. Разом із тим жодних винятків із встановленого правила про можливість передачі в іпотеку частини об'єкта нерухомого майна лише після її виділення в

натурі Закон № 898-IV не містить. У ч. 2 ст. 6 зазначеного Закону, на яку посилається постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України № 5, йде мова про умови передачі в іпотеку частки у спільному майні, а не про частину об'єкта нерухомого майна.

По-друге, Порядком № 868 передбачена можливість проведення виділу об'єкта нерухомого майна зі складу об'єкта нерухомого майна, що складається з двох або більше об'єктів. Із п. 58 цього Порядку вбачається, що для проведення державної реєстрації прав при виділенні окремого об'єкта зі складу об'єкта нерухомого майна, що складається з двох або більше об'єктів, до органу державної реєстрації прав подається документ, що підтверджує присвоєння новоствореному об'єкту нерухомого майна окремої адреси. При цьому право власності на виділений об'єкт оформлюється свідоцтвом про право власності на нерухоме майно. Об'єкт, який виділено в натурі, вважається новоствореним і йому присвоюється новий реєстраційний номер (статті 18, 21 Закону № 1952-IV).

Отже, незважаючи на те, що зазвичай виділ частки з об'єкта нерухомого майна має місце при існуванні спільної власності на таке майно, законодавчо не виключена й можливість виділу частки з об'єкта нерухомого майна, який складається з кількох окремих будівель, споруд, або об'єкта, фізичний поділ якого є можливим.

Таким чином, суди повинні мати на увазі, що чинним законодавством не передбачена можливість передачі в іпотеку частини об'єкта нерухомого майна, оскільки після виділення в натурі й реєстрації права власності на неї така частина перестає бути частиною і стає окремим об'єктом нерухомості. Цей висновок повинен застосовуватися незалежно від того, чи перебуває частина об'єкта нерухомого майна в спільній власності, чи в одноосібному володінні.

2) майно, що є у спільній власності (спільній частковій, спільній сумісній)

Статтею 578 ЦК встановлено: майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу лише за згодою усіх співвласників.

Частиною 2 ст. 6 Закону № 898-IV також визначено, що майно, яке є у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою усіх співвласників. Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без

згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

ЦК передбачено два види спільної власності: спільна часткова і спільна сумісна власність, які при існуванні між ними певних відмінностей у вищевказаній редакції статті ЦК і статті Закону № 898-IV не розмежовані. Ураховуючи те, що **положення ст. 6 Закону № 898-IV і ст. 578 ЦК є спеціальними, вони поширюються як на спільну часткову, так і на спільну сумісну власність.** Це підтверджується практикою Верховного Суду України (*постанова від 30 жовтня 2013 р. у справі № 6-96цс13*).

Отже, Законом № 898-IV передбачається нотаріально посвідчена згода співвласників як при передачі в іпотеку майна в цілому, що є як у спільній сумісній, так і у спільній частковій власності, так і при передачі в іпотеку лише одним із співвласників належної йому частки в праві спільної часткової власності. І тільки у разі відсутності згоди інших співвласників на передачу частки майна у спільній власності вимагається виділення частки в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт.

Окремо потрібно звернути увагу на питання про вирішення спорів щодо передачі в іпотеку майна, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Частиною 1 ст. 65 СК встановлено, що чоловік та дружина розпоряджаються майном, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою. Зважаючи на те, що договір іпотеки підлягає нотаріальному посвідченню, а іпотека як обтяження нерухомого майна — державній реєстрації, згода другого з подружжя згідно із п. 2 ч. 3 ст. 65 СК повинна бути нотаріально засвідчена. Другий з подружжя у разі укладення договору іпотеки без його згоди має право в судовому порядку оскаржити дійсність цього договору в силу ч. 2 ст. 65 СК.

Застосування судами наведених положень законодавства стосовно іпотеки викликає певні труднощі.

Так, рішенням Солом'янського районного суду м. Києва від 4 квітня 2011 р. відмовлено в задоволенні позову про визнання недійсним правочину, усунення перешкод у здійсненні права власності та зобов'язання вчинити дії.

Відмовляючи у визнанні недійсним кредитно-го договору, суд виходив із того, що положення

ст. 65 СК щодо порядку розпорядження майном, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, регулюють відносини, які стосуються саме розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності подружжя, і не стосуються права одного з подружжя на отримання кредиту, оскільки кредитний договір є правочином щодо отримання у власність грошових коштів і не створює обов'язків для другого з подружжя, а лише для позичальника як сторони в договорі. Відмовляючи у визнанні недійсним договору іпотеки, суд виходив із того, що, на його думку, договір іпотеки є способом забезпечення виконання грошового зобов'язання за кредитним договором, а не правочином щодо розпорядження майном, і договір іпотеки не створює обов'язків для будь-яких інших осіб, крім сторін за договором, тому до таких правовідносин норми ст. 65 СК не застосовуються.

У результаті проведення аналізу з'ясувалося, що випадки прийняття подібних рішень є непоодинокими. Разом із тим така позиція судів не узгоджується із ч. 1 ст. 6 Закону № 898-IV, якою необхідність отримання згоди на укладення договору іпотеки пов'язується з обмеженням правомочності розпорядження майном. Саме таке обмеження щодо розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, міститься у ст. 65 СК.

Таким чином, відмова у визнанні договору іпотеки недійсним у зв'язку з відсутністю згоди другого з подружжя, який є співвласником цього майна, з підстав неналежності договорів іпотеки до правочинів щодо розпорядження майном за змістом ст. 65 СК не відповідає вимогам чинного законодавства.

Згідно із ч. 1 ст. 36 Закону № 898-IV сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору.

Зважаючи на те, що договір про задоволення вимог іпотекодержателя є окремим від іпотечного договору договором, який потребує нотаріального посвідчення, на його укладення повинна бути також надана нотаріально засвідчена згода другого з подружжя, якщо предметом цих договорів є спільне майно.

Порівнювання до договору про задоволення вимог іпотекодавця також відповідного застереження про це в іпотечному договорі (ч. 2 ст. 36 Закону № 898-IV) потребує під час

укладення іпотечного договору щодо спільного майна отримання окремої згоди другого з подружжя на включення до цього договору іпотеки відповідного застереження. Відсутність такої згоди дає можливість визнати договір про задоволення вимог іпотекодавця і відповідного застереження недійсним, а у разі здійснення звернення стягнення на їх підставі — оскаржити таке стягнення в суді.

Існує потреба в роз'ясненні питання щодо необхідності отримання згоди співвласника майна (зокрема одного з подружжя) на укладення договору про внесення змін до договору іпотеки, а саме:

- чи надається вона в будь-якому випадку;
- чи лише тоді, коли ці зміни стосуються власне нерухомого майна, що передається в іпотеку (його опис, початкова ціна та ін.), а у разі внесення змін до іпотечного договору, що не належать безпосередньо до предмета іпотеки, а торкаються інших умов, які його не стосуються, — згода співвласника на внесення змін до договору іпотеки не потрібна.

Статтею 6 Закону № 898-IV передбачається надання усіма співвласниками згоди на передачу майна в іпотеку. Така передача відбувається шляхом укладення договору іпотеки. Тобто співвласники повинні надати згоду на укладення договору іпотеки. Саме такий порядок надання згоди встановлено ч. 3 ст. 65 СК. Внесення змін до договору іпотеки передбачає зміну його умов, тому ці зміни повинні бути узгоджені зі співвласником майна, а отже, потрібно отримати згоду співвласника й на внесення відповідних змін до договору іпотеки. Оскільки в силу ст. 654 ЦК та ч. 1 ст. 19 Закону № 898-IV зміни до договору іпотеки вносяться шляхом укладення відповідного договору, що підлягає нотаріальному посвідченню, зазначена позиція узгоджується зі ст. 65 СК, відповідно до якої для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, вимагається письмова нотаріально засвідчена згода другого з подружжя.

Отже, з аналізу чинного законодавства (як загальних, так і спеціальних норм) убачається необхідність отримання згоди співвласника саме на укладення договору про внесення істотних змін чи доповнень до договору іпотеки майна, що знаходиться у спільній власності.

3) нерухомість, право користування якою мають діти

Згідно із п. 1 ч. 2 ст. 177 СК батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки і піклування поміж іншого вчиняти такі правочини щодо її майнових прав, як укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири.

Аналогічне, але дещо розширене положення міститься в ч. 3 ст. 17 Закону № 2402-III — батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

Частиною 4 ст. 12 Закону № 2623-IV передбачено, що для вчинення будь-яких правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають діти, необхідний попередній дозвіл органів опіки та піклування, що надається відповідно до закону.

З надісланих узагальнень апеляційних судів України вбачається, що при вирішенні справ про визнання недійсними договорів іпотеки, укладених без дозволу органу опіки і піклування, основною проблемою є визначення, чи має право користування певним житлом дитина і як саме має бути підтверджене це право.

Роз'яснюючи це питання, Верховний Суд України ще у своїй ухвалі від 23 липня 2008 р. зазначив, що **право користування майном члена сім'ї власника житла пов'язано з моментом здійснення реєстрації за місцем проживання особи (рішення № 2270896 в Єдиному державному реєстрі судових рішень)**.

Із 2012 р. зазначене було закріплене на нормативному рівні. Так, пунктами 1.9, 1.10 гл. 2 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 р. за № 282/20595; далі — Порядок № 282/20595) передбачено, що з метою перевірки відсутності прав малолітніх та неповнолітніх дітей, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб на користування відчужуваними житловим

будинком, квартирою, кімнатою або їх частиною нотаріус вимагає подання йому довідки про склад сім'ї житлово-експлуатаційної організації, квартального комітету або іншого уповноваженого органу з питань реєстрації місця проживання. У разі виявлення з поданих відчужувачем документів, що право власності або право користування відчужуваним житловим будинком, квартирою, кімнатою або їх частиною мають малолітні чи неповнолітні діти або недієздатні чи обмежено дієздатні особи, нотаріус повинен витребувати у відчужувача дозвіл органу опіки та піклування на вчинення такого правочину у формі витягу з рішення відповідної районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, відповідного виконавчого органу міських, районних у містах, сільських, селищних рад.

Разом із тим питання про визначення права користування житлом дитиною залишається складним, суди не завжди дотримуються однакової позиції. Вивчення узагальнень судової практики показало, що, як правило, відповідно до практики Верховного Суду України та вимог Порядку № 282/20595 наявність права користування житлом дитиною доводиться її реєстрацією в цьому приміщенні.

Однак трапляються випадки прийняття судами рішень, в яких житлові права дитини пов'язуються з іншими фактами, відмінними від реєстрації. Так, з метою визначення обставин, які б підтверджували користування дитиною приміщенням, переданим в іпотеку, використовуються покази свідків, довідки з медичних, дошкільних та шкільних установ, матеріали анкети позичальника, де б зазначалось про склад членів родини, а також копії паспортів, що містяться в матеріалах кредитної справи з відмітками про наявність дітей. Як свідчить судова практика, ці докази беруться судами до уваги під час винесення рішень щодо недійсності договорів іпотеки, укладених без згоди органів опіки та піклування.

Так, рішенням Шевченківського районного суду м. Чернівців від 24 листопада 2011 р. позов про визнання договору іпотеки недійсним задоволено. Іпотечний договір визнано недійсним із тих підстав, що дозволу органу опіки та піклування на укладення такого договору отримано не було, хоча на момент укладення договору у квартирі проживала неповнолітня дитина. Судом було зазначено, що незважаючи на те, що дитина не

була зареєстрована в переданій в іпотеку квартирі, її право на користування цим житлом виникло з моменту народження відповідно до статей 150, 155, 156 Житлового кодексу Української РСР та статей 331, 402, 405 ЦК. Як підтвердження факту постійного проживання дитини у спірній квартирі судом була прийнята медична картка дитини. Ця квартира є її єдиним місцем проживання. У зв'язку із цим суд дійшов висновку, що договір іпотеки укладений з порушенням Закону № 2402-III та Закону № 2623-IV. Апеляційний суд Чернівецької області погодився з таким рішенням суду.

Обґрунтування, що подібні наведеному вище рішення, пов'язані з відсутністю в чинному законодавстві, зокрема Законі від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», положення про обов'язкову реєстрацію новонароджених дітей, у зв'язку із чим частими є випадки відсутності в дитини реєстрації в жодному житловому приміщенні. За таких умов визнання недійсними договорів іпотеки без згоди органів опіки та піклування навіть у випадку, коли дитина не була зареєстрована в переданому в іпотеку житловому приміщенні, продиктовані необхідністю захисту її житлових прав та інтересів. Крім того, така практика узгоджується з положеннями ст. 405 ЦК, згідно з якою члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону. Сервітутне право користування житлом набувають члени сім'ї власника житла за фактом набуття статусу члена його сім'ї (ухвала Верховного Суду України від 21 вересня 2011 р. у справі № 6-57868св10).

Слід зазначити, що практика визначення права користування житлом дитиною за відсутності її обов'язкової реєстрації сприяє недобросовісній поведінці іпотекодавців під час укладення договорів іпотеки. Зважаючи на те, що в силу ч. 3 ст. 6 Закону №898-IV обов'язок попередження про всі відомі права та вимоги інших осіб на предмет іпотеки, у тому числі про права дітей, лежить саме на іпотекодавцях, останні часто умисно приховують факт користування житлом дитиною з подальшим оспорюванням договорів іпотеки, укладених без згоди органів опіки та піклування, в інтересах дитини.

Необхідно враховувати, що відповідно до другого речення ч. 3 ст. 6 Закону №898-IV іпотекодержатель має право вимагати від

іпотекодавців — батьків, які свідомо приховали факт існування прав дітей на передане в іпотеку житло, дострокового виконання основного зобов'язання та відшкодування завданих збитків.

Практиці також відомі такі недобросовісні дії батьків — іпотекодавців, як зняття з реєстрації дитини з метою укладення договору іпотеки.

Беручи до уваги ситуацію, що склалась у сфері захисту прав дітей під час укладення договорів іпотеки, *суди, вирішуючи цю категорію спорів, повинні в кожному конкретному випадку перевіряти право користування житловим приміщенням дитиною, яке може ґрунтуватися на документальній підставі (довідки про наявність зареєстрованих осіб на житловій площі, серед яких зазначена й дитина) та на законі (на підставі ст. 405 ЦК на праві сервітуту). За відсутності реєстрації дитини в оспорюваному приміщенні належить з'ясувати наявність у дитини іншого місця проживання. Суди повинні враховувати добросовісність, поведінку позивачів, які, будучи іпотекодавцями, оспорюють дійсність іпотечного договору на підставі неотримання згоди органами опіки та піклування.*

Важливо вирішити питання про можливість реєстрації дітей у квартирі, яка є предметом іпотеки, після укладення договору іпотеки, оскільки саме таким фактом заперечується можливість звернення стягнення на предмет іпотеки з метою захисту прав дітей на користування житлом.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 44 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України № 5 з цього приводу зазначив, що *суди повинні з'ясувати, чи мала дитина право власності на предмет іпотеки чи право користування предметом іпотеки на момент укладення договору іпотеки. Будь-які дії, вчинені без згоди іпотекодержателя після укладення договору іпотеки (наприклад, реєстрація неповнолітньої дитини в житловому будинку, народження дитини після укладення договору іпотеки) не є підставою для визнання такого договору недійсним із підстави невиконання вимог закону про отримання згоди органу опіки та піклування.*

Зазначені роз'яснення узгоджуються з вимогами ст. 215 ЦК, а отже, відповідна практика судів є правильною.

4) земельна ділянка: вільна від забудови; із забудовою; землі сільськогосподарського призначення; право оренди та право користування земельною ділянкою

Згідно зі ст. 133 ЗК предметом іпотеки може бути земельна ділянка, що належить іпотекодавцеві на праві власності. Як і щодо інших видів нерухомого майна, стосовно земельної ділянки встановлено, що її частина може бути предметом іпотеки після виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт.

Передавати в іпотеку можна й права на земельну ділянку: право оренди земельної ділянки, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), якщо інше не передбачено законом. Причому заставодержателями земельних ділянок сільськогосподарського призначення та права на них (оренди, емфітевзису) можуть бути тільки банки.

Земельна ділянка або право на неї може бути передано у заставу лише за умови присвоєння земельній ділянці кадастрового номера в порядку, визначеному законом.

Статтею 13 Закону від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV «Про оцінку земель» передбачено, що у разі застави земельної ділянки проводиться експертна грошова оцінка землі.

Відповідно до ст. 6 Закону № 898-IV якщо в іпотеку передається будівля (споруда), розташована на земельній ділянці, яка належить іпотекодавцю на праві власності, така будівля (споруда) підлягає передачі в іпотеку разом із земельною ділянкою, на якій вона розташована. І навпаки, якщо в іпотеку передається земельна ділянка, на якій розташовані будівлі (споруди), які належать іпотекодавцю на праві власності, така земельна ділянка підлягає передачі в іпотеку разом із цими будівлями (спорудами).

З аналізу зазначеної норми вбачається, що земельна ділянка та будівля (споруда), яка на ній розташована, нерозривно пов'язані між собою, а отже, іпотека щодо будівлі (споруди) повинна поширюватись і на земельну ділянку, на якій вона розташована, і навпаки, причому навіть у тих випадках, коли предметом у договорі іпотеки визначено лише один об'єкт (або будівля, або забудована земельна ділянка). Зазначене

підтверджене Верховним Судом України в ухвалі від 8 грудня 2010 р. у справі № 6-50440св10.

У судовій практиці виходять із того, що визначення як предмета договору іпотеки лише одного об'єкта — будівлі (споруди) чи земельної ділянки — не має наслідком визнання недійсності договору іпотеки.

Так, ухвалою від 19 жовтня 2011 р. колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не погодилася з рішенням Єнакіївського міського суду Донецької області від 1 грудня 2010 р. у частині визнання недійсним договору іпотеки у зв'язку з тим, що відповідно до цього договору в іпотеку було передано будинок, а земельна ділянка в іпотеку не передавалась. Разом із тим Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ погодився з висновком Апеляційного суду Донецької області (рішення від 15 лютого 2011 р.), згідно з яким факт, що в іпотеку передано лише житловий будинок без земельної ділянки, не свідчить про недійсність договору іпотеки. Зазначена обставина також не свідчить про те, що договір іпотеки не був спрямований на реальне настання правових наслідків, що зумовлені ним, а отже, правові підстави для визнання його недійсним відсутні (рішення № 18986092 в Єдиному державному реєстрі судових рішень України).

Законом № 898-IV (друге речення ч. 4 ст. 6) урегульовано також відносини, де власники земельної ділянки та будівлі (споруди) не співпадають в одній особі.

Якщо в іпотеку передається земельна ділянка, яка належить власнику будівлі (споруди) на праві оренди, то після звернення стягнення на будівлі (споруди) їхній новий власник набуває права й обов'язки, які мав іпотекодавець за правочином, яким встановлено умови оренди цієї земельної ділянки. Після звернення стягнення на передану в іпотеку земельну ділянку, на якій розташовані будівлі (споруди), що належать іншій, ніж іпотекодавець, особі, новий власник земельної ділянки зобов'язаний надати власнику будівлі (споруди) такі ж умови користування земельною ділянкою, які надавались йому попереднім землевласником. При цьому необхідно мати на увазі, що в такому разі мова йде не про одночасну передачу разом із будівлею (спорудою) земельної ділянки чи права оренди на неї з усіма впливаючими із цього наслідками, а лише

про захист прав нового власника предмета іпотеки щодо оренди (користування) цієї земельної ділянки (постанова Вищого господарського суду України від 25 червня 2008 р. у справі № 18/244).

Особливо потрібно звернути увагу на окремі питання передачі речових прав на земельну ділянку новому власнику після звернення стягнення на будівлю (споруду).

Відповідні положення Закону № 898-IV узгоджуються з нормами ЦК (ст. 377), ЗК (ст. 120), Закону № 161-XIV (ст. 7). Потрібно мати на увазі, що під набуттям прав і обов'язків, які має іпотекодавець за правочином, яким встановлені умови оренди цієї земельної ділянки, убачається перехід права оренди від попереднього до наступного орендаря при збереженні чинним договору оренди. У цьому разі договір оренди земельної ділянки припиняється в частині оренди попереднім орендарем земельної ділянки, на якій розташований такий житловий будинок, будівля або споруда (ч. 3 ст. 7 Закону № 161-XIV). Фактичним орендарем земельної ділянки стає новий власник будівлі (споруди) після звернення на неї стягнення. Аналогічне до зазначених норм положення міститься в ч. 5 ст. 37 Закону № 898-IV, згідно з якою до особи, що на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя або застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, включеного до іпотечного договору, набула право власності на предмет іпотеки (об'єкт нерухомого майна, об'єкт незавершеного будівництва та майнові права на них), розміщений на земельній ділянці, яка перебуває в оренді іпотекодавця, переходить право оренди на таку земельну ділянку, а зазначений договір про задоволення вимог іпотекодержателя або застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, включене до іпотечного договору, є документом, що посвідчує перехід права оренди земельної ділянки до нового власника предмета іпотеки й заміну особи орендаря в договорі оренди землі та підлягає державній реєстрації в установленому законодавством порядку.

У зв'язку із цим положення, що міститься в ст. 31 Закону № 161-XIV, про припинення договору оренди (у цілому) у разі відчуження права оренди заставодержателем убачається як таке, що суперечить наведеним вище нормам чинного законодавства. Також потребує змін і доповнень ст. 141 ЗК.

Зі змісту статей 2, 3, 16 Закону № 1952-IV та зазначених вище правових норм убачається, що подальша реєстрація права на земельну ділянку новим власником будівлі (споруди) повинна бути здійснена з метою запобігання спорам та створення можливості для наступного відчуження права оренди земельної ділянки за договором і є необхідною умовою для переходу речових прав на земельну ділянку, який відбувається з виникненням права на зведені на цій ділянці об'єкти. Ця позиція не суперечить ст. 125 ЗК щодо виникнення права на земельну ділянку з моменту державної реєстрації, тому що в цьому разі мова йде не про виникнення права оренди, а про його перехід із підстав, визначених Законом № 898-IV, у зв'язку із чим право оренди підлягає перереєстрації, оскільки йдеться про перехід права оренди від попереднього до наступного орендаря при збереженні чинним договору оренди. Відбувається лише заміна сторони в чинному договорі оренди. У цьому разі виникає правонаступництво, яке не потребує укладення окремого правочину про заміну сторони.

Зважаючи на імперативність зазначених норм при переході права оренди земельної ділянки до нового власника після звернення стягнення на будівлі (споруди), положення абз. 12 ст. 15 Закону № 161-XIV, відповідно до яких істотними умовами договору оренди землі є умови передачі в заставу права оренди земельної ділянки, зі змісту яких впливає обов'язкова згода орендодавця на такий перехід, вони не застосовуються.

Щодо іпотеки земель сільськогосподарського призначення та прав на них (оренди, емфітевзису), то необхідно зазначити, що використання земель сільськогосподарського призначення та прав на них як предмета іпотеки обмежене лише сферою банківського кредитування (ч. 4 ст. 133 ЗК).

Згідно із п. 15 розд. X «Перехідні положення» ЗК до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2016 р., не допускається: а) купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім вилучення (викупу) їх для суспільних потреб; б) купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності

громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власниками земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб, а також крім зміни цільового призначення (використання) земельних ділянок з метою їх надання інвесторам — учасникам угод про розподіл продукції для здійснення діяльності за такими угодами.

У зв'язку із цим актуальним залишається питання про те, чи можуть бути предметом іпотеки земельні ділянки, щодо яких встановлено мораторій, тому що у разі неповернення боргу, забезпеченого іпотекою земельної ділянки сільськогосподарського призначення, виникає необхідність у зверненні стягнення на земельну ділянку і вона підлягає реалізації на прилюдних торгах. До того ж згідно із ч. 2 ст. 15 Закону № 898-IV покупцями земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути особи, визначені ЗК (ст. 130), а саме: а) громадяни України, які мають сільськогосподарську освіту або досвід роботи у сільському господарстві чи займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва; б) юридичні особи України, установчими документами яких передбачено ведення сільськогосподарського виробництва.

За таких обмежень банк як іпотекодержатель не може отримати її у власність, якщо його установчими документами не передбачено ведення сільськогосподарського виробництва. Такий висновок міститься в ухвалі Верховного Суду України від 30 березня 2011 р. у справі № 6-179св10.

Зазначені земельні ділянки за умови існування мораторію на їх відчуження не можуть бути предметом іпотеки, оскільки повинна існувати можливість їх реалізації шляхом звернення стягнення на них з метою задоволення за їх рахунок вимог кредитора, а вказана заборона відчуження не дає підстав для виконання цього, тобто таке майно не має вільної цивільної оборотоздатності, як того вимагається ст. 5 Закону № 898-IV.

Таким чином, правильною є практика судів, що відмовляють у задоволенні позову про

звернення стягнення на предмет іпотеки, яким є земля сільськогосподарського призначення, щодо якої цим Законом встановлено мораторій на відчуження.

Згідно із ч. 7 ст. 5 Закону № 898-IV предметом іпотеки може бути право оренди чи користування нерухомим майном, яке надає орендарю чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об'єкт нерухомого майна. Із зазначеного формулювання випливає висновок, що законодавець у цьому разі визначає предметом іпотеки лише право оренди чи користування саме земельною ділянкою, а не будь-яким нерухомим майном.

Це правило узгоджується зі статтями 93, 133 ЗК.

Чинне законодавство прирівнює «права оренди чи користування» до нерухомості та не обумовлює особливостей передачі їх в іпотеку.

Відповідно до ч. 3 ст. 102¹ ЗК не може передаватися у заставу право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності. Судам потрібно мати на увазі, що зазначена заборона була встановлена Законом від 16 вересня 2008 р. № 509-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву». Ці норми зворотної дії в часі не мають.

Це правило підтверджується ч. 3 ст. 413 ЦК. Винятком із цього правила є випадки переходу права власності на будівлі й споруди, які розташовані на таких землях. Необхідність цього винятку зумовлена принципом слідування юридичної долі земельної ділянки долі нерухомості, що на ній розташована, який закріплений у ст. 120 ЗК. Крім того, згідно із ч. 2 ст. 81 Закону № 161-XIV право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності, наданої для будівництва житлового будинку, може бути відчужене орендарем за згодою орендодавця у разі, якщо таке будівництво розпочате, на строк та на умовах, визначених первинним договором оренди, або якщо таке відчуження передбачене первинним договором оренди. Таким чином, за загальним правилом передаватися в іпотеку може лише право на оренду земель приватної власності.

Суди повинні мати на увазі, що до договорів іпотеки права оренди земельних ділянок державної чи комунальної власності, які були укладені в порядку ч. 2 ст. 16 Закону № 898-IV до законодавчого встановлення заборони на

передачу в іпотеку права оренди таких земель, не застосовуються положення ст. 14 Закону № 898-IV щодо необхідності отримання попередньої згоди органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, оскільки зазначеною нормою передбачено отримання згоди на передачу в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності, а не права оренди, і закріплене за відповідним державним чи комунальним підприємством, установою, організацією на праві господарського відання (*постанова Верховного Суду України від 11 вересня 2013 р. у справі № 6-69цс13*).

Право оренди може бути передане в іпотеку лише за наявності згоди орендодавця. Це положення впливає з абз. 12 ч. 1 ст. 15 Закону № 161-XIV та ч. 1 ст. 6 Закону № 898-IV. Законодавець не зазначає, в якій формі повинна оформлюватися така згода. Як убачається з практики, ця згода може міститись безпосередньо в договорі оренди або надаватись у формі листа та/або рішення уповноваженого органу (зокрема, якщо земля знаходиться у державній або комунальній власності).

При укладенні договору іпотеки оренди земельної ділянки необхідно враховувати, що строк дії цього договору не може перевищувати строку оренди.

Згідно зі ст. 135 ЗК звернення стягнення на земельні ділянки або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) здійснюється державним виконавцем під час виконання рішень, що підлягають примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження», з урахуванням особливостей підготовки до проведення та проведення земельних торгів, визначених цим Кодексом.

Земельні торги проводяться у формі аукціону, за результатами якого укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з учасником (переможцем) земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу плату за користування нею, зафіксовану в ході проведення земельних торгів.

Згідно із ч. 2 ст. 101 ЗК не може бути предметом застави, а отже, й іпотеки, земельний сервітут, оскільки не підлягає відчуженню (ч. 4 ст. 403 ЦК). Однак сервітут буде передаватися в іпотеку разом із земельною ділянкою, щодо якої

він встановлений як обтяження цієї земельної ділянки. Зі змісту ч. 6 ст. 403 ЦК випливає, що при зверненні стягнення на земельну ділянку, що є предметом іпотеки й щодо якої встановлений сервітут, він зберігає чинність для нового власника, бажає цього останній чи ні.

5) об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього

Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону № 898-IV предметом іпотеки може бути об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього, інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником такого майна на час укладення іпотечного договору.

За правилами ст. 16 цього Закону передача в іпотеку об'єктів незавершеного будівництва здійснюється шляхом передачі в іпотеку прав на земельну ділянку, на якій розташований об'єкт незавершеного будівництва, об'єктів незавершеного будівництва та майнових прав на них, кожен з яких може виступати окремим, самостійним предметом іпотеки.

Зазначеним Законом об'єкт незавершеного будівництва визначено як об'єкт будівництва, на який видано дозвіл на будівництво, понесені витрати на його спорудження та не прийнятий в експлуатацію відповідно до законодавства (ст. 1).

Можливість передачі в іпотеку об'єкта незавершеного будівництва, майнових прав на нього передбачена також й іншими законами.

Так, Законом № 978-IV, яким регулюється процес будівництва багатоквартирних житлових будинків, встановлено, що предметом іпотеки можуть бути:

– за іпотечним договором, який укладається для виконання зобов'язань забудовника з укладеного з управителем фонду фінансування будівництва договору, — майнові права на нерухомість, яка є об'єктом будівництва, або, за згодою управителя, об'єкт незавершеного будівництва (ст. 10);

– за іпотечним договором, що забезпечує зобов'язання довірителя фонду фінансування будівництва перед банком-позичальником, який

надає кредит довірителю для придбання об'єктів інвестування, — об'єкт інвестування, який стане власністю позичальника в майбутньому та/або майнові права на нього (ст. 50).

Згідно із Законом № 979-IV, який регулює відносини в системі іпотечного кредитування, перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами із застосуванням механізмів управління майном, предметом іпотеки є об'єкт незавершеного будівництва та майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено (ст. 5).

Необхідно розрізняти сфери застосування зазначених законів.

Так, положення Закону № 978-IV підлягають застосуванню до відносин щодо забезпечення іпотекою зобов'язання забудовника перед управителем фонду фінансування будівництва, а також зобов'язання щодо повернення кредиту, що надається для участі у фондах фінансування будівництва або на придбання житла, що будується за рахунок коштів фонду операцій з нерухомістю. Переважне застосування цього Закону обумовлене в самому Законі. Відповідно до пунктів 2 і 3 розд. VI «Прикінцеві положення» Закону № 978-IV:

– відносини щодо залучення коштів в управління з метою фінансування будівництва житла та особливості управління ними регулюються цим Законом та іншими законодавчими актами України в частині, що не суперечать цьому Закону;

– до приведення інших законодавчих актів України у відповідність із нормами цього Закону вони діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

Закон № 979-IV також має вузьку сферу застосування і не може застосовуватися до відносин щодо надання кредиту, забезпеченого іпотекою, якщо ці відносини не передбачають перетворення платежів за іпотечними активами у виплати за іпотечними сертифікатами та застосування механізму управління майном.

Під час вирішення справ судам необхідно також ураховувати ту обставину, що до набрання чинності змінами, внесеними до Закону № 898-IV згідно із Законом від 25 грудня 2008 р. № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (далі — Закон № 800-VI), майнові права на об'єкт незавершеного будівництва не були визначені як предмет

іпотеки (постанова Верховного Суду України від 17 квітня 2013 р. у справі № 6-8цс13).

З аналізу норми ч. 1 ст. 16 Закону № 898-IV, вищезазначених законів, а також статей 181, 182, 331 ЦК, Закону № 1952-IV можна зробити висновок, що власне сам об'єкт незавершеного будівництва може бути предметом іпотеки за умови його державної реєстрації. Зазначене підтверджується підпунктом 5.6 п. 5 гл. 2 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджено наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 р. № 296/5; зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 р. за № 282/20595), відповідно до якого об'єкт незавершеного будівництва може бути переданий в іпотеку після державної реєстрації права власності.

За відсутності реєстрації об'єкта незавершеного будівництва в іпотеку можуть передаватися майнові права на нього або права на земельну ділянку, на якій здійснюється будівництво.

Верховний Суд України неодноразово формулював визначення майнового права як предмета іпотеки. Так, згідно з постановами Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-21цс13; від 12 червня 2013 р. у справі № 6-45цс13 — **майнове право, що є предметом застави (іпотеки), — це обумовлене право набуття в майбутньому прав власності на нерухоме майно (право під відкладальною умовою), яке виникає тоді, коли виконані певні, але не всі правові передумови, що є необхідними й достатніми для набуття речового права.** У постановях від 30 січня 2013 р. у справі № 6-168цс12 і від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-51цс13 воно більш деталізоване: **«Майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право — це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому».**

Згідно із ч. 2 ст. 583 ЦК заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави.

Дією, що підтверджує набуття майнових прав на об'єкт незавершеного будівництва, слід,

зокрема, вважати виконання замовником свого грошового зобов'язання за договором будівельного підряду (наприклад, повна сплата вартості об'єкта будівництва; *постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 травня 2013 р. у справі № 6-36цс13*) чи виконання грошових зобов'язань за інвестиційною угодою або договором пайової участі у фінансуванні будівництва житлового будинку, а саме повна сплата вартості об'єкта інвестування (стовідсоткова передплата; *постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 квітня 2013 р. у справі № 6-21цс13, від 12 червня 2013 р. у справі № 6-45цс13, від 4 вересня 2013 р. у справі № 6-72цс13, від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-70цс13, від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-98цс13*).

Передача в іпотеку майнових прав на об'єкт будівництва без згоди особи (зокрема інвестора), яка вчинила необхідні дії, спрямовані на набуття майнових прав на об'єкт незавершеного будівництва, або для набуття права власності на кінцевий об'єкт будівництва, порушує її права та не відповідає вимогам ст. 583 ЦК і ст. 5 Закону № 898-IV (*постанови Верховного Суду України: від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-91цс13, від 25 вересня 2013 р. у справі № 6-85цс13, від 2 жовтня 2013 р. у справі № 6-98цс13*).

Вирішуючи таку категорію спорів, суди інколи не враховували черговість укладення договорів іпотеки та вчинення дій, у результаті яких виникають майнові права на об'єкт незавершеного будівництва.

Так, Святошинський районний суд м. Києва (рішення від 9 грудня 2011 р., з яким погодився Апеляційний суд м. Києва — ухвала від 24 травня 2012 р.), задовольняючи позовні вимоги Особи 1, дійшов висновку про те, що за наявності договорів резервування приміщення від 28 лютого 2008 р. та купівлі-продажу цінних паперів від 28 лютого 2008 р., а також виконання Особою 1 своїх зобов'язань за зазначеними договорами, ТОВ «Екобуд» не мало права передавати в іпотеку майнові права на квартиру за договором від 18 вересня 2007 р., оскільки це суперечить положенням ч. 2 ст. 583 ЦК. Рішенням колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 вересня 2012 р. рішення суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду скасовано, ухвалено

нове рішення про відмову в задоволенні позову. Судом касаційної інстанції, зокрема, було з'ясовано, що спірний договір іпотеки був укладений до виникнення правовідносин за договорами від 28 лютого 2008 р.

Частиною 3 ст. 16 Закону № 898-IV встановлено, що після завершення будівництва будівля (споруда), житловий будинок або житлова квартира залишається предметом іпотеки відповідно до іпотечного договору, у зв'язку із чим внесення змін до іпотечного договору щодо предмета іпотеки не потрібно. Аналогічне правило, але із застереженням про обов'язок іпотекодержателя зареєструвати у встановленому законом порядку зміни щодо обтяження нерухомого майна, містять закони № 978-IV (ст. 50) і № 979-IV (ст. 5).

Згідно із ч. 6 ст. 6 Закону № 898-IV об'єкти незавершеного будівництва, які розташовані на переданій в іпотеку земельній ділянці, вважаються предметом іпотеки незалежно від того, хто є власником об'єкта незавершеного будівництва.

Ця норма не узгоджується із ч. 7 ст. 5 Закону № 898-IV і є досить спірною, тому що **в такому разі вірогідним є виникнення конфлікту з власником об'єкта незавершеного будівництва, який не був стороною в договорі іпотеки земельної ділянки.** Дія цієї норми поширюється на об'єкт незавершеного будівництва, право власності на який ще не зареєстроване, тобто на майнові права, оскільки за наявності державної реєстрації об'єкт незавершеного будівництва вважається об'єктом нерухомості й до нього повинне застосовуватись правило другого речення ч. 5 ст. 6 Закону № 898-IV. Найвірогіднішою підставою виникнення об'єкта незавершеного будівництва, власник майнових прав на який відрізняється від власника земельної ділянки, є договір суперфіцію. Найважливішим у цьому разі є час укладення такого договору. Так, якщо він був укладений до моменту укладання договору іпотеки, іпотекодержатель у силу ч. 3 ст. 6 Закону № 898-IV повинен бути повідомлений про цей договір суперфіцію. Застосування в такому випадку ч. 6 ст. 6 Закону № 898-IV фактично прирівнює власника майнових прав на об'єкт незавершеного будівництва до майнового поручителя, який забезпечує виконання зобов'язання іншої особи, ще й без його на те згоди.

Разом із тим п. 4 ч. 3 ст. 9 Закону № 898-IV надає право іпотекодавцю за згодою

іпотекодержателя передавати предмет іпотеки в користування, а отже, і в суперфіцію, що є беззаперечною умовою дійсності останнього правочину (ч. 3 ст. 12 Закону № 898-IV).

Зі змісту цих норм випливає бажання законодавця убезпечити третю особу — сторону у договорі суперфіцію від посягань на його речове право на об'єкт незавершеного будівництва, а в результаті — будівлі (споруди), що споруджені на земельній ділянці, переданій землекористувачу для забудови (гарантоване ч. 3 ст. 415 ЦК). Частина 6 ст. 6 Закону № 898-IV суперечить цій меті, а також положенням ст. 414 ЦК.

Єдиним можливим випадком застосування ч. 6 ст. 6 Закону № 898-IV є укладення договору суперфіцію після укладення договору іпотеки земельної ділянки без отримання відповідної згоди іпотекодержателя. Наслідком цього відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону № 898-IV є недійсність правочину.

Зважаючи на недосконалість цієї норми, **убагається правильною практика передачі прав на земельну ділянку, на якій здійснюється будівництво, лише тоді, коли власник земельної ділянки є власником об'єкта незавершеного будівництва.**

IV. Договір іпотеки: форма, порядок укладення, зміст, внесення змін та доповнень до іпотечного договору

Відповідно до ст. 18 Закону № 898-IV іпотечний договір укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК).

Згідно зі ст. 4 Закону № 898-IV обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації відповідно до закону. Державна реєстрація застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів проводиться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а саме Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830. Особливий порядок реєстрації іпотеки морських суден також передбачений у ст. 366 Кодексу торгового мореплавства України.

Державна реєстрація іпотеки всіх інших об'єктів нерухомості, відмінних від зазначених у другому реченні ст. 4 Закону № 898-IV, здійснюється в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень особою, на яку відповідно до законодавства покладені функції щодо державної реєстрації обтяжень нерухомого майна іпотекою, на підставі повідомлення іпотекодержателя.

Такими особами Законом № 1952-IV визначено державного реєстратора та у випадку, передбаченому цим Законом, нотаріуса як спеціального суб'єкта, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно (ст. 9).

Судам слід звернути увагу на новелу Закону № 898-IV, згідно з якою взаємні права й обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з моменту державної реєстрації іпотеки відповідно до закону (ч. 2 ст. 3 Закону № 898-IV зі змінами від 4 липня 2013 р.), а не з моменту нотаріального посвідчення іпотечного договору. У зв'язку із зазначеним, з моменту набрання чинності відповідними змінами (4 серпня 2013 р.) реєстрація іпотеки в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень є підставою для її дійсності. Разом із тим права, які виникли на підставі іпотек, укладених до набрання чинності змінами щодо моменту виникнення прав та обов'язків за іпотечними правовідносинами (до 4 серпня 2013 р.), у разі відсутності їх державної реєстрації визнаються дійсними.

Державна реєстрація іпотеки визначає пріоритет іпотекодержателя на задоволення забезпечених іпотекою вимог. Згідно із ч. 7 ст. 3 Закону № 898-IV пріоритет права іпотекодержателя на задоволення забезпечених іпотекою вимог за рахунок предмета іпотеки відносно зареєстрованих у встановленому законом порядку прав чи вимог інших осіб на передане в іпотеку нерухоме майно виникає з моменту державної реєстрації іпотеки. Зареєстровані права та вимоги на нерухоме майно підлягають задоволенню згідно з їх пріоритетом — у черговості їх державної реєстрації.

Статтею 18 Закону № 898-IV передбачено обов'язкові істотні умови, які повинні міститись в договорі, за відсутності хоча б однієї з яких договір іпотеки може бути визнаний недійсним на підставі рішення суду, а саме:

– найменування, місцезнаходження та код в Єдиному державному реєстрі юридичних та

фізичних осіб — підприємців — для юридичних осіб-резидентів. Найменування, місцезнаходження й державу, де зареєстровано, — для юридичних осіб-нерезидентів;

– прізвище, ім'я, по батькові, адресу постійного місця проживання, ідентифікаційний номер — для фізичних осіб — громадян України;

– прізвище, ім'я, по батькові, громадянство, адресу постійного місця проживання за межами України — для фізичних осіб — іноземних громадян та осіб без громадянства;

– зміст та розмір основного зобов'язання, строк та порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому вказане основне зобов'язання;

– опис предмета договору іпотеки, достатній для його ідентифікації, та (або) його реєстраційні дані, у тому числі кадастровий номер, та у разі іпотеки земельної ділянки її цільове призначення;

– посилання на видачу заставної або її відсутність.

Крім перелічених істотних умов, іпотечний договір може містити інші положення, зокрема: визначення вартості предмета іпотеки, посилання на правовстановлюючий документ, що підтверджує право власності іпотекодавця на предмет іпотеки, відомості про обмеження та обтяження прав іпотекодавця на предмет іпотеки, а також визначення способу звернення стягнення на предмет іпотеки. Іпотечний договір може передбачати умови (застереження) про задоволення вимог іпотекодержателя в порядку, визначеному ст. 36 Закону № 898-IV.

Права та обов'язки сторін договору іпотеки визначаються законом і договором. Загальні права та обов'язки сторін передбачаються статтями 586, 587 ЦК, статтями 8, 9, 10 Закону № 898-IV.

Відповідно до ст. 19 Закону № 898-IV зміни та доповнення до іпотечного договору підлягають нотаріальному посвідченню. Відомості про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою підлягають державній реєстрації у встановленому законом порядку. Стосуватись вони можуть продовження терміну виконання основного зобов'язання, заміни предмета іпотеки або змін у предметі іпотеки тощо.

Внесення змін до договору не допускається у разі наявності заставної. Згідно із ч. 1 зазначеної норми після видачі заставної зміни та доповнення до іпотечного договору й договору, яким обумовлене основне зобов'язання, можуть

вноситися лише після анулювання заставної та видачі нової заставної в порядку, встановленому ч. 4 ст. 20 цього Закону.

Частиною 2 ст. 19 Закону № 898-IV встановлено, що будь-яке збільшення основного зобов'язання або процентів за основним зобов'язанням, крім випадків, коли таке збільшення прямо передбачене іпотечним договором, може бути здійснене після державної реєстрації відповідних відомостей про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою. Таке збільшення підпорядковується пріоритету вимоги за будь-яким іншим зобов'язанням, забезпеченим предметом іпотеки, яка була зареєстрована до реєстрації відповідної зміни умов обтяження нерухомого майна іпотекою. У разі коригування графіка виконання основного зобов'язання у зв'язку з його частковим достроковим погашенням анулювання заставної і видача нової заставної не є обов'язковими.

Це положення не узгоджується з іншими положеннями цього Закону.

По-перше, ч. 5 ст. 3 Закону № 898-IV встановлюється похідний характер іпотеки від основного зобов'язання, а отже, передбачається першочергове встановлення основного зобов'язання, тобто повинне бути й першочергове внесення змін саме до основного зобов'язання.

По-друге, збільшення основного зобов'язання або процентів за ним у розумінні Закону

№ 898-IV має наслідком виникнення нового основного зобов'язання, якщо в договорі, яким визначається це зобов'язання, не встановлені критерії такого збільшення. Зазначене вбачається з аналізу норм ч. 4 ст. 3 та ч. 2 ст. 7 цього Закону, відповідно до яких іпотекою може бути забезпечене виконання дійсного зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності. Якщо вимога за основним зобов'язанням підлягає виконанню в грошовій формі, розмір цієї вимоги визначається на підставі іпотечного договору або договору, що обумовлює основне зобов'язання, у чітко встановленій сумі чи шляхом надання критеріїв, які дозволяють встановити розмір цієї вимоги на конкретний час протягом строку дії основного зобов'язання. При цьому навіть окреме застереження в іпотечному договорі щодо згоди на майбутні зміни обсягів зобов'язання, за відсутності зазначених вище критеріїв, не усуває невизначеності обсягів майбутньої відповідальності іпотекодавця та не є вимогою, яка може виникнути в майбутньому, виконання якої забезпечується іпотекою, оскільки порядок та інші необхідні умови такої вимоги на майбутнє повинні бути конкретизовані на момент укладення договору іпотеки.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Підготовлено до друку збірник «Рішення Верховного Суду України»

Випуск 2(29)'2014

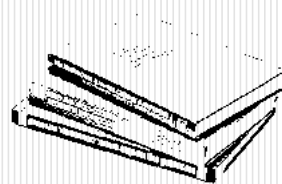
У виданні публікуються судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2014 р.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Збірник можна буде придбати у видавництві «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв. 1, м. Київ, 04073.
Телефон: (44) 468-3131.
E-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>

Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства

А.Г. Ярема,
заступник Голови
Верховного Суду України —
секретар Судової палати
у цивільних справах,
заслужений юрист України

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

S u m m a r y

The editorial studies, consequent to analysis of existing laws and court practice, investment metals serving as objects of transactions in banking and examines legal nature of obligations arising from such transactions

Правова природа зобов'язань банку за договором вкладу в банківських металах

Активізація діяльності комерційних банків на ринку банківських металів зумовила суттєве розширення сфери традиційних банківських послуг. Оскільки такі фінансові інструменти, як інвестиції в національну та іноземну валюту, не завжди забезпечують бажаний дохід інвестору, то з метою збереження вартості грошей об'єктом інвестування все частіше стають банківські метали. У свою чергу це дає можливість отримувати прибуток від таких операцій і банкам, і клієнтам.

Разом з тим у сфері депозитних правовідносин час від часу виникають цивільно-правові спори.

Вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що в деяких судів виникають труднощі при з'ясуванні правової природи зобов'язань банків за договорами вкладів у банківських металах, зокрема щодо того, чи є такі зобов'язання грошовими та чи зумовлюють вони відповідальність банку-боржника, який прострочив виконання зобов'язання, сплатити на вимогу кредитора відповідно до ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом

Різні загальнотеоретичні та практичні аспекти банківських правочинів і грошових зобов'язань досліджували І.А. Безклубий, Я.А. Карабань, Л.А. Лунц, І.М. Опадчий, О.П. Орлюк, О.П. Подцерковний та ін.¹

Однак цивільно-правові зобов'язання банків за договорами вкладів у банківських металах об'єктом окремого дослідження не були, що зумовлює актуальність порушеної проблеми, зокрема в контексті дотримання законності в договірних правовідносинах.

До того ж вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що в деяких судів виникають труднощі при з'ясуванні правової

¹ Див.: Безклубий І. А. Теоретичні проблеми банківських правочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. — К., 2006. — 32 с.; Карабань Я. А. Поняття грошових зобов'язань у цивільному праві України // Держава і право: Юридичні і політичні науки. — К., 2013. — Вип. 60. — С. 248—256; Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. — изд. 2-е, испр. — М., 2004. — 350 с.; Опадчий І. М. Грошові зобов'язання у приватному праві: монографія. — вид. 2-ге. — К., 2012. — 226 с.; Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посіб. — К., 2003. — 528 с.; Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: монографія. — К., 2006. — 424 с.

природи зобов'язань банків за договорами вкладів у банківських металах, зокрема щодо того, чи є такі зобов'язання грошовими та чи зумовлюють вони відповідальність банку-боржника, який прострочив виконання зобов'язання, сплатити на вимогу кредитора відповідно до ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Мета цієї статті й полягає у з'ясуванні правової природи зобов'язань банку за договором вкладу в банківських металах.

Інфляційні нарахування на суму боргу і проценти річних — це не санкції, а спосіб захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та одержанні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними грошовими коштами, що підлягають сплаті кредитором. Отже, інфляційні нарахування на суму боргу та проценти річних входять до складу грошового зобов'язання.

Грошовою одиницею України є гривня (ч. 1 ст. 99 Конституції України).

Відповідно до ст. 193 ЦК види майна, що вважаються валютними цінностями, та порядок вчинення правочинів з ними встановлюються законом. Валютні цінності — це матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин (ст. 1 Закону від 20 травня 1999 р. № 679-XIV «Про Національний банк України»; далі — Закон № 679-XIV).

Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (далі — Декрет № 15-93) встановлено режим здійснення валютних операцій на території України, визначено загальні принципи валютного регулювання, повноваження державних органів і функції банків та інших фінансових установ України в регулюванні валютних операцій, права й обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю, відповідальність за порушення валютного законодавства.

За змістом п. 1 ст. 1 зазначеного Декрету валютними цінностями є валюта України (власне валюта України, платіжні документи та інші цінні папери, виражені в ній), іноземна валюта

(власне іноземна валюта, банківські метали, платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах) та банківські метали (золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів).

Бухгалтерський облік операцій з банківськими металами ведеться аналогічно до обліку операцій з іноземною валютою. Операції з конвертування банківських металів на валютному ринку України класифікуються як продаж одного металу з одночасною купівлею іншого. Банківські метали та цінні папери, виражені в банківських металах, є валютними цінностями

Таке ж визначення банківських металів наведено в п. 13 ст. 1 Закону від 18 листопада 1997 р. № 637/97-ВР «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» (далі — Закон № 637/97-ВР), у ст. 1 Закону № 679-XIV та в п. 5 Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні (затверджено постановою Правління Національного банку України (далі — НБУ) від 14 лютого 2007 р. № 45; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 березня 2007 р. за № 181/13448).

Згідно з Класифікатором іноземних валют (затверджено постановою Правління НБУ від 4 лютого 1998 р. № 34; зареєстровано в юридичному департаменті НБУ від 10 лютого 1998 р. за № 521) банківським металам присвоєно такі цифрові та літерні коди: золото — 959 XAU; паладій — 964 XPD; платина — 962 XPT; срібло — 961 XAG.

Пунктами 7.1, 7.6 Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України (затверджено постановою Правління НБУ від 20 жовтня 2004 р. № 495; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8 листопада 2004 р. за № 1425/10024) визначено, що бухгалтерський облік операцій з банківськими металами ведеться аналогічно до обліку операцій з іноземною валютою. Операції з конвертування банківських металів на валютному ринку України класифікуються як продаж одного металу з одночасною купівлею іншого. Такий самий порядок обліку існував і раніше².

² Див., напр.: Лист НБУ від 5 грудня 2003 р. № 33-000/5919-9112 «Щодо віднесення банківських металів до іноземної валюти».

Отже, банківські метали та цінні папери, виражені в банківських металах, є валютними цінностями. Однак такий висновок не дає відповіді на питання про те, чи це гроші (як об'єкт вкладної (депозитної) операції та як предмет грошового зобов'язання).

Загальне визначення поняття «гроші (грошові кошти)» наведено в ст. 192 ЦК. Зазначеною нормою встановлено, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України — гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Аналізуючи цю норму в поєднанні з положеннями частин 1, 2 ст. 1087, ч. 1 ст. 1088 ЦК, якими визначено форми розрахунків та види безготівкових розрахунків, можна дійти висновку про те, що гроші (грошові кошти) — це валюта України та іноземна валюта в готівковій або в безготівковій формі (в останній розрахунки здійснюються за допомогою, зокрема, розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунків за інкасо).

У підзаконних актах НБУ, як і в Декреті № 15-93, встановлено три види валютних цінностей (коштів), визначених законодавством України про валютне регулювання як засобів валютно-фінансових відносин:

- банківські метали;
- валюта України — грошові знаки у вигляді банкнот і монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу;
- іноземна валюта — іноземні грошові знаки у формі банкнот, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу. Іноземною валютою є також монети номіналом 1 і 2 євро, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території країн — членів Європейського валютного союзу (п. 5 Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні).

Відповідно до п. 4 Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні (затверджено постановою Правління НБУ від 1 червня 2011 р. № 174; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 червня 2011 р. за № 790/19528) банківські метали є цінностями (як і готівка національної та іноземної валюти, пам'ятні та інвестиційні монети, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння, сувенірна продукція, цінні папери та інші цінності, які мають вартість). Банківські метали водночас є дорогоцінними металами, до яких за п. 1 ст. 1 Закону № 637/97-ВР відносяться золото, срібло, платина і метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмій, рутеній) у будь-якому вигляді та стані (сировина, сплави, напівфабрикати, промислові продукти, хімічні сполуки, вироби, відходи, брухт тощо).

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), яка прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором (ч. 1 ст. 1058 ЦК). Договір банківського вкладу (депозиту) в банківських металах укладається на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу або на умовах повернення його зі спливом встановленого строку

Загальний порядок залучення банками України та філіями іноземних банків в Україні грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів регулюється Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами (затверджено постановою Правління НБУ від 3 грудня 2003 р. № 516; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2003 р. за № 1256/8577). Відповідно до п. 1.1 цього Положення вклад (депозит) — це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), яка прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму

(вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором (ч. 1 ст. 1058 ЦК). Договір банківського вкладу (депозиту) в банківських металах укладається на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу або на умовах повернення його зі спливом встановленого строку. Договором може передбачатися внесення банківських металів на інших умовах їх повернення, разом з тим умови такого договору не можуть суперечити законодавству України.

Відповідно до змісту статей 526 та 1058 ЦК зобов'язання банку з повернення вкладу вважається виконаним з моменту його повернення вкладнику готівкою або з моменту надання іншої реальної можливості отримати вклад та розпорядитися ним на свій розсуд (наприклад, перерахування на поточний банківський рахунок вкладника в цьому самому банку, з якого вкладник може зняти кошти чи проводити ними розрахунки за допомогою платіжної банківської картки).

Регулюючи порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, НБУ як особливий центральний орган державного управління установив, що за договором банківського вкладу банки відкривають своїм клієнтам вкладні (депозитні) рахунки, тобто рахунки, що відкриваються банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом у управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору (п. 1.8 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою Правління НБУ від 12 листопада 2003 р. № 492, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2003 р. за № 1172/8493).

Як бачимо, у ч. 1 ст. 1058 ЦК та п. 1.8 зазначеної Інструкції йдеться про «виплату вкладникові суми та процентів на неї», «зберігання грошей, що передаються клієнтом під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту».

Очевидно, що банківські метали, перебуваючи в системі предметів договору банківського вкладу (депозиту), мають спеціальний правовий статус. Так, відповідно до ст. 2 Закону від

7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору; банківська діяльність — це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Оперуючи такими поняттями, як «кошти», «грошові кошти», законодавець відмежував від них поняття «банківські метали»

Згідно із ч. 3 ст. 47 цього Закону до банківських послуг належать: 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах; 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Отже, оперуючи такими поняттями, як «кошти», «грошові кошти», законодавець відмежував від них поняття «банківські метали». До того ж системний аналіз окремих норм Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, зокрема наданих у п. 1.1 визначень понять «вклади (депозити) строкові», «вкладна (депозитна) операція», «вкладник», а також визначених у п. 1.6 способів сплати вкладнику суми вкладу (депозиту) і нарахованих за ним процентів, дає підстави для розмежування двох самостійних та окремих предметів вкладу — грошових коштів (готівкових або безготівкових) та банківських металів.

Визначення поняття «вклад» міститься й у п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», який, зокрема, установлює правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок

виплати цим Фондом відшкодування за вкладами. Відповідно до зазначеної норми вклад — це кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти. Ключовим у цьому визначенні є поняття «кошти», яке свідчить про те, що установлені цим Законом гарантії на вклади в банківських металах не поширюються.

Грошове зобов'язання не може бути виконане без здійснення платежу.

Грошове зобов'язання — це зобов'язання боржника сплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України. До складу грошових зобов'язань входить і заборгованість за передані товари, виконані роботи і надані послуги, суми кредитів з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник

Аналізуючи правові дії різних видів банківських правочинів, І.А. Безклубий доходить висновку про те, що, незважаючи на деякі особливості того чи іншого матеріального об'єкта правовідносин (наприклад, цінних паперів, грошей), предметом зобов'язання завжди є певна поведінка (правова дія) зобов'язаної особи. Науковець стверджує, що при виконанні грошового зобов'язання реалізується функція платежу; кредитор набуває права вимоги щодо здійснення боржником платежу³.

Повністю поділяючи таку думку, зауважимо, що на її користь свідчать положення ч. 2 ст. 625 ЦК щодо обов'язку боржника сплатити суму боргу з додатковими нарахуваннями, а також загальний підхід законодавця, який простежується в наведеному нижче аналізі окремих норм законодавства, що регулює небанківську сферу суспільних відносин.

Так, відповідно до абз. 5 ст. 1 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» грошове зобов'язання — це зобов'язання боржника сплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України. До складу грошових зобов'язань за цим Законом входить і

заборгованість за передані товари, виконані роботи і надані послуги, суми кредитів з урахуванням процентів, які зобов'язаний сплатити боржник.

Згідно з підпунктами 14.1.38, 14.1.39 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України грошове зобов'язання в міжнародних правовідносинах — це зобов'язання платника податків сплатити до бюджету іноземної держави відповідну суму коштів у порядку та строки, визначені законодавством такої іноземної держави; грошове зобов'язання платника податків — це сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Поняття «сплата» нерозривно пов'язане з рухом грошей і розуміється як дія зі значенням сплатити, сплачувати, тобто повертати гроші, звільнитися від боргу⁴; платіж — це виплата грошей як розрахунок за що-небудь придбане, використане і т. ін.; платник — той, хто платить або повинен платити, виплачувати належну суму за що-небудь⁵. Подібне значення мають і англійські відповідники цих понять, наприклад: payment (платіж) — давання грошей кому-небудь; payer (платник) — особа, яка платить гроші⁶.

Водночас відповідно до п. 3.10 Положення про здійснення операцій з банківськими металами (затверджено постановою Правління НБУ від 6 серпня 2003 р. № 325; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2003 р. за № 749/8070) уповноважені банки не мають права: а) використовувати банківські метали як засіб платежу, крім сплати процентів у банківських металах; б) розміщувати від свого імені банківські метали, що прийняті на відповідальне зберігання або у заставу; в) випускати ощадні (депозитні) сертифікати в банківських металах; г) здійснювати перерахування

а) використовувати банківські метали як засіб платежу, крім сплати процентів у банківських металах; б) розміщувати від свого імені банківські метали, що прийняті на відповідальне зберігання або у заставу; в) випускати ощадні (депозитні) сертифікати в банківських металах; г) здійснювати перерахування

⁴ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.: Ірпінь, 2007. — С. 1362.

⁵ Див.: Там само. — С. 980—981.

⁶ Див.: Harrap's Mini Pocket English Dictionary / P.H. Collin. — London, 1985. — Р. 366 (Переклад авторією).

³ Див.: Безклубий І.А. Зазнач. праця. — С. 18.

банківських металів з металевих рахунків юридичних осіб (крім уповноважених банків) на металеві рахунки інших юридичних осіб (крім уповноважених банків) та фізичних осіб, з металевих рахунків фізичних осіб на металеві рахунки юридичних осіб (крім уповноважених банків), а також з металевих рахунків фізичних осіб — резидентів на металеві рахунки фізичних осіб — нерезидентів.

Верховний Суд України послідовно та неодноразово наголошував на тому, що за змістом ч. 2 ст. 625 ЦК нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входить до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступає способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та в одержанні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними грошовими коштами, що підлягають сплаті кредиторів

Зважаючи на відсутність у ЦК законодавчого визначення поняття «грошове зобов'язання» (науковці на цьому неодноразово наголошували та надавали конкретні пропозиції⁷), суди вирішують цю проблему шляхом тлумачення норм зазначеного Кодексу.

Так, Верховний Суд України послідовно та неодноразово наголошував на тому, що за змістом ч. 2 ст. 625 ЦК нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входить до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступає способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та в одержанні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними грошовими коштами, що підлягають сплаті кредиторів (наприклад, постанова Верховного Суду України від 4 липня 2011 р. у справі № 3-65гс11; від 24 жовтня 2011 р. у справі № 6-38цс11).

В іншій постанові (від 14 листопада 2011 р. у справі № 6-40цс11) Верховний Суд України вказав на те, що відповідно до статей 524, 533—535, 625 ЦК грошовим є зобов'язання, яке виражається в грошових одиницях України (грошовому еквіваленті в іноземній валюті), тобто будь-яке зобов'язання зі сплати коштів.

З урахуванням положень ч. 3 ст. 510 ЦК грошовим слід вважати будь-яке зобов'язання, що складається, зокрема, з правовідношення, в якому праву кредитора вимагати від боржника виконання певних дій відповідає обов'язок боржника сплатити грошові кошти на користь кредитора.

Розвиваючи такий підхід, Вищий господарський суд України роз'яснив господарським судам, що, зокрема, грошовим зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона зобов'язана оплатити поставлену продукцію, виконану роботу чи надану послугу в грошах, а друга сторона має право вимагати від першої відповідної оплати, тобто в грошовому зобов'язанні передбачено передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору (п. 1.1 постанови пленуму Вищого господарського суду України від 17 грудня 2013 р. № 14 «Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань»).

Банківські метали є дорогоцінними металами, цінностями, валютними цінностями, однак вони не є грошима (грошовими коштами). Виняток із цього правила становить валюта України у вигляді ювілейних та пам'ятних монет з дорогоцінних металів. При цьому йдеться лише про не вилучені з обігу монети, які є законним засобом платежу

З урахуванням наведеного можна дійти висновку про те, що оплатність грошового зобов'язання ґрунтується на передачі грошей як предмета договору або сплаті їх як ціни договору.

Гроші як об'єкт банківських правочинів визначаються як платіжний засіб, емітований державою у формі монет і банкнот, вартісний еквівалент яких може обліковуватись на банківському рахунку їх власника⁸.

Разом з тим банківські метали є дорогоцінними металами, цінностями, валютними цінностями, однак вони не є грошима (грошовими коштами). Виняток із цього правила становить валюта України у вигляді ювілейних та пам'ятних монет з дорогоцінних металів. При цьому йдеться лише про не вилучені з обігу монети, які є законним засобом платежу, наприклад, виготовлені зі срібла 925 проби монети масою 31,1 г номіналом у 2 мільйони українських карбованців: «50 років Організації Об'єднаних Націй»

⁷ Див., напр.: Карабань Я.А. Знач. праця. — С. 249; Безклубий І.А. Знач. праця — С. 18.

⁸ Див.: Безклубий І.А. Знач. праця. — С. 16—17.

(7 березня 1996 р.)⁹, «10 років Чорнобильської катастрофи» (25 квітня 1996 р.), «Перша участь у літніх Олімпійських іграх» (10 липня 1996 р.), «Незалежність» (1 серпня 1996 р.) тощо.

Ювілейні та пам'ятні монети з дорогоцінних металів мають суттєву різницю між їхнім номіналом і вартістю. Наприклад, виготовлена із золота 999,9 проби з масою дорогоцінного металу в чистоті 1,24 г монета «Мальва» (31 травня 2012 р.) має номінал 2 гривні вартістю 1 тис. 104 грн¹⁰; виготовлена зі срібла 925 проби з масою дорогоцінного металу в чистоті 15,55 г монета «Олекса Новаківський» (28 лютого 2012 р.) має номінал 5 гривень вартістю 404 грн. Найкоштовнішою серед усіх монет, випущених НБУ за час незалежності України, була виготовлена із золота 999,9 проби 500-грамова монета «Фінальний турнір чемпіонату Європи з футболу 2012 р.» (16 грудня 2011 р.). Її номінал — 500 гривень, вартість — 419 тис. 396 грн.

Отже, щодо згаданих видів монет для банківських правочинів фактичний номінал монети є суто індивідуальною ознакою і, на відміну від таких ознак, як назва монети, її діаметр, вид та проба металу, категорія якості карбування, вага і тираж, принципового значення не має.

Іншим різновидом монет є інвестиційні монети.

Згідно з постановою Правління НБУ від 15 листопада 2011 р. № 405 «Про започаткування випуску інвестиційних монет України» НБУ започаткував виготовлення інвестиційних монет, які є засобом платежу та одночасно віднесені до категорії банківських металів. Згаданий вид монет — це особлива група сучасної монетної продукції, яка призначена для вкладання коштів інвесторами — фізичними та юридичними особами¹¹.

Як зазначено в п. 1.2 Інструкції про організацію виготовлення, випуску в обіг і реалізації пам'ятних та інвестиційних монет України, сувенірної продукції (затверджено постановою Правління НБУ від 30 травня 2012 р. № 213; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 червня 2012 р. за № 1044/21356), монети цієї

групи виготовляються з дорогоцінних металів з пробами для золота — 999,9, для срібла — 999,9, для платини — 999,5 і призначені для інвестування та накопичення.

Офіційні (облікові) курси банківських металів установлює НБУ на підставі інформації про ціни на дорогоцінні метали, визначені (зафіксовані) учасниками Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів та учасниками Лондонського ринку платини та паладію та офіційного обмінного курсу гривні до долара США

Це монети «Архистратиг Михайл» — срібні номіналом 1 гривня і золоті номіналом 2, 5, 10, 20 гривень, для яких НБУ встановив закупівельну ціну та ціну продажу¹² (наприклад, для монети номіналом 5 гривень з масою дорогоцінного металу в чистоті 7,78 г ціни становлять відповідно 4 тис. 644 грн та 4 тис. 964 грн).

Ціноутворення на інвестиційні монети регулюється Положенням про порядок розрахунку і встановлення цін на банківські та дорогоцінні метали (затверджено постановою Правління НБУ від 12 травня 2004 р. № 208; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 травня 2004 р. за № 1030).

Пунктами 2.1 та 2.5 зазначеного Положення визначено такий порядок розрахунку закупівельних цін та цін продажу НБУ на інвестиційні монети: закупівельні ціни на інвестиційні монети розраховуються з огляду на офіційні (облікові) курси банківських металів, установлені НБУ на день складання розрахунку цін з урахуванням маси інвестиційної монети, збільшені на номінал інвестиційної монети; ціни продажу інвестиційних монет розраховуються з огляду на офіційні (облікові) курси банківських металів, установлені НБУ на день складання розрахунку цін з урахуванням маси інвестиційної монети, збільшені на розмір надбавки (премії) до вартості металу, установлений відповідною постановою Правління НБУ. Офіційні (облікові) курси банківських металів установлює НБУ на підставі інформації про ціни на дорогоцінні метали, визначені (зафіксовані) учасниками Лондонської асоціації ринку дорогоцінних металів та учасниками Лондонського ринку платини та паладію та офіційного обмінного курсу гривні до долара США¹³.

Таким чином, хоч ювілейні та пам'ятні монети з дорогоцінних металів, а також

⁹ Тут і далі подано дату введення монети в обіг за даними офіційного сайту НБУ // <http://bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/list>

¹⁰ Тут і далі вартість монет зазначена станом на 9 грудня 2014 р. за даними офіційного сайту НБУ.

¹¹ Див.: Лист НБУ від 28 березня 2012 р. № 67-112/275 «Щодо Пам'ятки для роботи з інвестиційними монетами України».

¹² Див.: Закупівельні ціни та ціни продажу інвестиційних монет // <http://bank.gov.ua/control/uk/bullioncoin/registry/today>

¹³ Див.: Порядок ціноутворення на інвестиційні монети України // http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112714&cat_id=112713

інвестиційні монети України є законними засобами платежу (за номіналом, але не за ціною — прим. авт.) і в цьому контексті можуть розглядатися як гроші, однак, на нашу думку, як об'єкт банківського вкладу в банківських металах вони виступають виключно як банківські метали.

На користь такого висновку побічно вказує й те, що з огляду на положення ст. 184 ЦК конкретні монети є незамінними як речі з визначеними індивідуальними ознаками, оскільки наділені тільки їм властивими ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи їх (назва монети, її діаметр, вид та проба металу, категорія якості карбування, вага і тираж). У свою чергу гроші в загальному значенні цього поняття є замінними речами як визначені родовими ознаками, оскільки мають ознаки, властиві усім речам того ж роду, та вимірюються числом, вагою, мірою.

Для договору банківського вкладу в банківських металах у монетах їх номінальна вартість у національній або іноземній валюті, порівняно з ринковою ціною (ціною реалізації) в національній валюті, має суто формальне значення та за об'єктом складом не може бути джерелом виникнення грошового зобов'язання

Відомий дослідник у сфері цивільного та фінансового права, професор Л.А. Лунц у монографії «Гроші та грошові зобов'язання. Юридичне дослідження» (1927) заклав фундаментальне положення про те, що основним видом грошового зобов'язання є борг, виражений у певній сумі грошових одиниць, що становлять основу грошової системи¹⁴.

І.А. Безклубий наголошує на тому, що в грошовому зобов'язанні гроші водночас виконують дві функції — міри вартості та засобу платежу. Грошове зобов'язання, обумовлене боргом, визначається в певній грошовій одиниці і виконується через систему платежів. До того ж роль грошових знаків, що є в обігу певної платіжної системи тієї чи іншої країни, зводиться лише до можливості їх диференціації за кількісними характеристиками і реалізації таких властивостей грошей, як: замінність, еквівалентність, подільність¹⁵.

На наш погляд, цілком очевидно, що для договору банківського вкладу в банківських металах у монетах їх номінальна вартість у

національній або іноземній валюті, порівняно з ринковою ціною (ціною реалізації) в національній валюті, має суто формальне значення та за об'єктом складом не може бути джерелом виникнення грошового зобов'язання.

Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється. НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його. У цьому контексті золото або інші дорогоцінні метали не можуть вважатися іноземною валютою

Відповідно до частин 1, 2 ст. 533 ЦК грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, то сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

У зв'язку з цим зазначимо, що згідно зі ст. 32

Закону № 679-XIV грошовою одиницею України є гривня, яка дорівнює 100 копійкам. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються.

Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється. НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його (ст. 36 цього Закону). У цьому контексті золото або інші дорогоцінні метали не можуть вважатися іноземною валютою.

Операції банків з банківськими металами здійснюються або з фізичною поставкою банківських металів, або без фізичної поставки останніх відповідно до нормативно-правових актів НБУ з питань здійснення операцій з банківськими металами; банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — у національній валюті (пункти 1.1, 1.6 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами).

У зв'язку з цим при розгляді питання про те, чи є зобов'язання банку за договором вкладу

¹⁴ Див.: Лунц Л.А. Зазнач. праця. — С. 108—109.

¹⁵ Див.: Безклубий І.А. Зазнач. праця. — С. 18.

в банківських металах грошовим, насамперед слід з'ясувати, у якій формі банк згідно з договором повинен повернути вклад та сплатити відсотки за користування ним — у банківських металах чи в гривнях.

Верховний Суд України сформулював правовий висновок про те, що зобов'язання банку за договором вкладу в банківських металах (зливках) не є грошовим зобов'язанням, оскільки в ньому не передбачається передача грошей як предмета договору або сплата їх як ціни договору, тому до таких правовідносин положення ст. 625 ЦК не застосовуються

На наш погляд, щодо таких правовідносин не можна застосувати ч. 3 ст. 533 ЦК, яка у випадках, порядку та на умовах, встановлених законом, допускає використання іноземної валюти, а також платіжних документів в іноземній валюті при здійсненні розрахунків на території України за зобов'язаннями, оскільки в контексті згаданої норми повернення банком вкладу та сплата відсотків не є розрахунком.

Розглядаючи справи у спорах щодо виконання банками зобов'язань за договорами банківських вкладів (депозитів), Верховний Суд України визнав правильними висновки судів про необхідність стягнення з банку-боржника на користь вкладників-кредиторів процентів за банківськимикладами у гривні за прострочений строк до дня фактичного повернення грошових коштів, а також трьох процентів річних та суми боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за несвоечасне виконання грошового зобов'язання на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК (наприклад, постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 травня 2013 р. у справі № 6-39цс13).

Зазначена норма застосовується і в разі перерахування коштів у національній валюті України на поточний банківський рахунок вкладника в цьому самому банку, але позбавлення вкладника можливості використовувати ці кошти (наприклад, постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2013 р. у справі № 6-140цс13).

Разом з тим Верховний Суд України сформулював правовий висновок про те, що зобов'язання банку за договором вкладу в банківських металах (зливках — прим. авт.) не є грошовим зобов'язанням, оскільки в ньому не передбачається передача грошей як предмета договору або сплата їх як ціни договору,

тому до таких правовідносин положення ст. 625 ЦК не застосовуються (наприклад, постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 квітня 2014 р. у справі № 6-21цс14).

Віншій постанові (від 25 червня 2014 р. у справі № 6-34цс14) було висловлено правову позицію про те, що операції з банківськими металами, які є валютними операціями з валютними цінностями, мають свої особливості, визначені чинним банківським законодавством, на відміну від операцій, які здійснюються за допомогою грошових коштів. Договір банківського рахунку в банківських металах не може ототожнюватися з договором банківського рахунку, відкритого у грошових коштах; платіжне доручення про переказ банківських металів у тройських унціях у цьому сенсі не може вважатися дорученням на переказ коштів. Тому для банку, який обслуговує вкладника при здійсненні переказу за договором банківського вкладу в банківських металах, не настає відповідальність, передбачена ст. 32 Закону від 5 квітня 2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

Банківські метали не можуть використовуватись уповноваженими банками як засіб платежу, крім сплати процентів у банківських металах

З урахуванням зазначеного вище вважаємо, що проведене нами дослідження дає підстави для таких узагальнюючих висновків:

- предметом грошового зобов'язання можуть бути лише гроші (грошові кошти) — валюта України та іноземна валюта в готівковій або в безготівковій формі;
- ознакою грошового зобов'язання є його оплатність, яка полягає в передачі грошей як предмета договору або сплаті їх як ціни договору;
- грошове зобов'язання не можна виконати без здійснення платежу;
- банківські метали є дорогоцінними металами, цінностями, валютними цінностями, однак вони не є грошима (грошовими коштами), за винятком банківських металів у вигляді окремих видів монет України;
- ювілейні та пам'ятні монети з дорогоцінних металів, а також інвестиційні монети України хоч і є законними засобами платежу (за

Динаміка номінальної доходності інвестицій у дорогоцінні метали та депозитів у гривнях за 2007—2012 роки, %

Інструмент \ Роки	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Інвестиції в золото	30,39	60,11	30,22	10,29	9,31	7,93
Інвестиції в срібло	14,34	11,95	62,02	8,69	-14,49	15,3
Інвестиції в платину	36,88	-9,55	67,39	6,37	-22,23	12,22
Інвестиції в паладій	11,42	-22,5	120,97	19,05	-19,02	11,05
Депозити в гривнях	13,6	13,7	19,1	20,8	15,1	18,5

номіналом) і в цьому контексті можуть розглядатися як гроші, проте як об'єкт банківського вкладу в банківських металах вони виступають виключно як банківські метали;

– банківські метали не можуть використовуватись уповноваженими банками як засіб платежу, крім сплати процентів у банківських металах;

За договором вкладу (депозиту) в банківських металах грошове зобов'язання банку може виникати лише щодо процентів на умовах та в порядку, визначених договором, якщо ним передбачено сплату відсотків у національній валюті України

– для договору банківського вкладу (депозиту) в банківських металах у монетах їх номінальна вартість у національній або іноземній валюті (порівняно з ринковою ціною (ціною реалізації) у національній валюті) має суто формальне значення та за об'єктним складом не може бути джерелом виникнення грошового зобов'язання;

– за договором вкладу (депозиту) в банківських металах грошове зобов'язання банку може виникати лише щодо процентів на умовах та в порядку, визначених договором, якщо ним передбачено сплату відсотків у національній валюті України;

– відповідно до ч. 1 ст. 360⁷ Цивільного процесуального кодексу України постанови Верховного Суду України з правовим висновком про те, що зобов'язання банку за договором вкладу в банківських металах не є грошовим зобов'язанням, а тому до таких правовідносин положення зазначеної норми матеріального права не застосовуються, — обов'язкові для всіх судів

України та для всіх суб'єктів владних повноважень, які керуються у своїй діяльності ч. 2 ст. 625 ЦК.

Порушені в цій статті проблеми, без сумніву, мають перспективи подальшого дослідження, адже банківські метали є окремим об'єктом цивільних прав та невід'ємною складовою цивільного обороту.

Хоча в положеннях ч. 1 ст. 179, ч. 2 ст. 181, ч. 1 ст. 193 ЦК банківські метали безпосередньо й не згадуються, проте загалом вони характеризуються і як рухомі речі (предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки), і як валютні цінності.

Кредитор — вкладник банківських металів у жодному разі не повинен мати менший обсяг відповідного захисту та гарантій, ніж кредитор — вкладник грошових коштів. Дотримання в законі розумного балансу прав та обов'язків добросовісних сторін такого договору лише сприятиме стабільності цивільного обороту та слугуватиме взаємовигідним інтересам сторін

На наш погляд, правовий режим банківських металів має бути визначений в основному акті цивільного законодавства України. До того ж з огляду на існуючу варіативність резидентності походження таких металів та їхніх видів, зокрема монет, можливо, є сенс у тому, щоб у межах статусу валютної цінності установити градацію банківських металів з їх поділом на дві групи — національна валюта України та іноземна валюта — з двома підгрупами кожна: зливки або порошки, що мають сертифікат якості; монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Зауважимо, що банківські метали як об'єкт вкладної банківської операції, порівняно з національною та іноземною валютою, не гарантують вкладнику більший дохід автоматично.

Аналізуючи, зокрема, номінальну доходність інвестицій у дорогоцінні метали та депозити у гривнях, Р.О. Решотка зазначає, що, наприклад, у 2010—2012 роках доходність депозитів у національній валюті навіть перевищувала доходність інвестицій у золото та інші дорогоцінні метали (див. табл.)¹⁶.

Отже, виходячи із загальної доктрини належного виконання зобов'язань та відповідальності боржника за їх порушення, вважаємо, що кредитор — вкладник банківських металів у жодному разі не повинен мати менший обсяг

відповідного захисту та гарантій, ніж кредитор — вкладник грошових коштів. На наше переконання, дотримання в законі розумного балансу прав та обов'язків добросовісних сторін такого договору лише сприятиме стабільності цивільного обороту та слугуватиме взаємовигідним інтересам сторін.

Вважаємо, що з метою зменшення ймовірності появи ризику неповернення вкладу в банківських металах і сплати процентів у них на законодавчому рівні шляхом внесення відповідного доповнення до гл. 51 розд. I кн. 5 ЦК слід запровадити такий спосіб захисту майнового права кредитора, як встановлення для боржника обов'язку виплати компенсації за користування утримуваними банківськими металами, що підлягають поверненню кредиторів.

¹⁶ Див.: Решотка Р.О. Інвестиційний потенціал дорогоцінних металів // http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Economics/1_135447.doc.htm

Я.Я. Сідей,
суддя Хустського районного
суду Закарпатської області

S u m m a r y

The author studies methods of protection of civil rights and interests of a person who is not a party to the case or other participant of proceedings, nevertheless, the court ruled on his/her rights and freedoms. The author also makes reference to the possible ways of protection of legitimate rights and interests of a person, who was not involved into the case considered by the court of first instance

Способи захисту цивільних прав і свобод особою, яка не була учасником судового розгляду

Конституційна правосуб'єктність громадянина проявляється через механізм захисту цивільних та інших прав і свобод особи, яка не брала участі у розгляді судової справи, що стосувалася її інтересів. До прав, які підлягають цивільно-правовому захисту, відносяться всі майнові й особисті немайнові права, що належать суб'єктам цивільного права. У Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК) передбачено збільшення способів захисту прав та інтересів шляхом визнання правочину недійсним, зміни правовідношення, припинення правовідношення, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення. З цією метою суд повинен з'ясувати характер спірних правовідносин сторін (предмет і підставу позову), характер порушеного права позивача та можливість його захисту в обраний ним спосіб.

Зазначені способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Разом з тим указаний перелік не є вичерпним. Відповідно до абзацу 2 п. 10 ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) суд може

захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором чи законом. Існують особливості щодо захисту особистих немайнових прав, визначені ст. 275 ЦК, за якою захист цих прав здійснюється способами, встановленими у гл. 3 ЦК, і може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило порушення.

Позов про визнання права подається у випадках, коли належне певній особі право не визнається, оспорується іншою особою, або у разі відсутності в неї документів, що засвідчують приналежність їй права. Тобто метою подання цього позову є усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій третіх осіб, які перешкоджають його здійсненню

Особа, законний інтерес або право якої порушено, може скористатися способом захисту, який прямо передбачено нормою матеріального права, або може скористатися можливістю вибору між декількома способами захисту, якщо це не заборонено законом. Якщо ж спеціальними нормами конкретні заходи не встановлені, то особа має право обрати спосіб із передбачених ст. 16 ЦК з урахуванням специфіки порушеного права й характеру правопорушення. Наявність недоліків у застосуванні судами способів захисту цивільних прав та інтересів спричинена неповним врегулюванням цього питання у законодавстві. Трапляються також випадки застосування судами іншого способу захисту, ніж той, який передбачено законом або договором.

Позов про **визнання права** подається у випадках, коли належне певній особі право не визнається, оспорується іншою особою, або у разі відсутності в неї документів, що засвідчують приналежність їй права. Тобто метою подання цього позову є усунення невизначеності у взаємовідносинах суб'єктів, створення необхідних умов для реалізації права й запобігання дій третіх осіб, які перешкоджають його здійсненню. Крім того, наслідком визнання права може бути визнання наявності або відсутності обов'язків у особи або їх припинення, визнання особи такою, що втратила право, визнання наявності правовідносин та інше, про що також можуть заявлятися позовні вимоги (постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 червня 2012 р. № 10 «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку»). До сфери дії п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК належать також суміжні способи захисту прав,

що не вносять зміни до існуючих правовідносин. Так, зокрема, у справах за позовом власника, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, про заборону вчинення нею дій, що можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню (ч. 2 ст. 386 ЦК), про захист особистих немайнових прав, за заявами про визнання фізичної особи недієздатною, безвісно відсутньою, оголошення померлою, про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Визнання правочину недійсним як спосіб захисту цивільних прав і цивільних інтересів застосовується у випадках, коли необхідно відновити становище, що існувало до укладення правочину з порушенням умов, необхідних для чинності правочину (ст. 203 ЦК). Його застосування регулюється статтями 215—236 ЦК. Метою звернення до суду з таким позовом є застосування наслідків його недійсності (реституції), відшкодування збитків або моральної шкоди у випадках, коли її відшкодування передбачено законом. Про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності може бути заявлено як однією зі сторін правочину, так й іншою заінтересованою особою, права та законні інтереси якої порушено вчиненим правочином.

Покладення обов'язку **припинити дію, яка порушує право**, як спосіб захисту цивільного права чи інтересу можливе щодо триваючого правопорушення, вчиненого іншою особою, яким створюються перешкоди в здійсненні суб'єктивного права. Його застосовують, зокрема, у справах за позовами про усунення перешкод власнику в користуванні своїм майном (ст. 391 ЦК) та про неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності (статті 424, 432 ЦК) як запобіжний захід для забезпечення позову (ст. 152 ЦПК) тощо.

Відновлення становища, яке існувало до порушення, досить часто в позовних вимогах, що надходять до місцевих судів, поєднується з припиненням дії, яка порушує право і може проявлятися у вимогах: про виселення особи з незаконно зайнятого нею приміщення, про усунення перешкод у здійсненні права власності, про повернення власнику його майна із чужого незаконного володіння, про застосування наслідків недійсного правочину, про заборону використання твору без дозволу автора.

Спосіб захисту цивільних прав шляхом **примусового виконання обов'язку в натурі** застосовується в зобов'язальних правовідносинах у випадках, коли особа зобов'язана вчинити певні дії щодо позивача, але відмовляється від виконання цього обов'язку чи уникає його. Стосується він, зокрема, невиконання обов'язку сплатити кошти за виконану роботу, надані послуги, передати річ кредиторю (за договорами купівлі-продажу, міни, дарування з обов'язком передати річ у майбутньому), виконати роботи чи надати послугу за відповідним договором.

Припинення правовідношення як спосіб захисту права на практиці найчастіше застосовується у разі розірвання договорів. Цей спосіб, як і попередні, також може застосовуватись у поєднанні з іншими способами захисту, наприклад стягненням збитків чи неустойки, або мати самостійне значення

Зміна та припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав можуть бути пов'язані з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення, наприклад, у зв'язку з порушенням його однією зі сторін (статті 651, 652 ЦК — для договірних зобов'язань). Ця вимога може мати місце у позові: про зміну вартості некомплектного товару чи товару, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу (статті 670, 684); про розірвання договору у зв'язку з невиконанням або неналежним його виконанням другою стороною (статті 708, 726, 755, 782, 783 ЦК) тощо.

Припинення правовідношення як спосіб захисту права на практиці найчастіше застосовується у разі розірвання договорів. Цей спосіб, як і попередні, також може застосовуватись у поєднанні з іншими способами захисту, наприклад стягненням збитків чи неустойки, або мати самостійне значення.

Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди регулюються положенням ст. 22 ЦК і проводяться як у договірних зобов'язаннях (ст. 611 ЦК), так і в позадоговірних зобов'язаннях (гл. 82 ЦК), якщо порушенням цивільного права особи їй завдано майнову шкоду чи призведено до збитків. Так, зокрема, підстави для відшкодування завданих збитків передбачені за порушення таких договірних зобов'язань як: договір купівлі-продажу (ст. 661, статті 678, 700 ЦК), договір дарування (ст. 721 ЦК), договір найму (статті 766, 768, 776, 780 ЦК), договір підряду (статті 848—850, 852, 858 ЦК). На вимогу особи, якій завдана шкода, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована

і в інший спосіб, зокрема в натурі (передання речі того ж роду й тієї ж якості, пошкодження пошкодженої речі). У випадках порушення зобов'язання правовим наслідком цього може бути (як відповідальність) і сплата неустойки (штрафу, пені), якщо це передбачено договором або актом цивільного законодавства. Загальні положення щодо підстав відповідальності за завдану майнову шкоду визначені в ст. 1166 ЦК.

Поняття моральної (немайнової) шкоди і порядок її відшкодування визначені у ст. 23 ЦК. Підставами для відшкодування моральної шкоди можуть бути порушення майнових (статті 386, 396 ЦК), особистих немайнових (ст. 280 ЦК) прав особи, а також зобов'язань у випадках, передбачених договором або законом (ст. 611 ЦК), прийняття неправомірних рішень, а також дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (ст. 1167 ЦК), заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті особи (ст. 1168 ЦК) тощо. Моральна шкода, завдана неправомірними діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини. Незалежно від наявності вини відшкодовується шкода у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1176 ЦК.

Визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб як спосіб захисту цивільних прав характеризується чітко визначеним суб'єктом, який спричинив шкоду, і це можуть бути державні органи чи їхні посадові та службові особи. Підставою для подання такого позову є прийняття незаконних рішень, незаконні дії чи бездіяльність зазначених органів, що призвели до заподіяння шкоди особі. Також відповідно до статей 1173—1175 ЦК така шкода відшкодовується незалежно від вини цих органів (осіб). У таких справах суд, по-перше, встановлює невідповідність рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування вимогам закону чи іншим правовим актам (наприклад, рішення, прийняте органом, який не мав на це законних повноважень); по-друге, встановлює, чи порушуються суб'єктивні цивільні права й охоронювані законом інтереси фізичної або юридичної особи цим рішенням, дією чи бездіяльністю. До інших способів судового захисту цивільних прав чи інтересів можна віднести способи, які не охоплюються

переліком їх у ст. 16 ЦК, що визначені деякими законами та договорами, або застосування яких впливає із загальних положень про судовий захист. У судовій практиці траплялися випадки, коли суд захищав порушене право способом, не передбаченим ст. 16 ЦК, мотивуючи це тим, що законодавче обмеження можливості захисту права судом шляхом обмеження матеріально-правових способів захисту прав суперечить статтям 55, 124 Конституції України.

Особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Пряма чи опосередкована заборона законом на захист певного цивільного права чи інтересу не може бути виправданю

Так, зокрема, в узагальненнях судів були відображені справи про зобов'язання замовника підписати акт здачі-приймання виконаних робіт і довідку про вартість виконаних робіт, про зобов'язання відповідача підписати акт установа меж, передання майна тощо. Суди також розглядали справи за позовами щодо: визнання незаконними дій нотаріуса та зобов'язання його вчинити певні дії, зобов'язання передати майно в статутний капітал, визнання незаконним рішення зборів співвласників майнових паїв, припинення права власності у спільному майні. Отже, в підсумку ефективний засіб повинен забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення — гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. Тим більше, що пріоритет міжнародного договору за наявності колізій із внутрішнім законодавством надає судам України широкі повноваження при обранні джерела права для вирішення конкретного спору.

Вимоги статей 3, 4 ЦПК стосовно того, що зазначені права та інтереси можуть захищатися лише способами, передбаченими законом або договором, призводять до відмови в захисті цих прав та інтересів у правовідносинах, для яких законом або договором не встановлено способів їх захисту. Положення цих статей не узгоджуються зі статтями 55, 124 Конституції, норми яких поширюються на всі без винятку правовідносини, що виникають у державі, загальними принципами ст. 3 ЦК про право звернення до суду за захистом і не відповідають Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), виконання вимог якої є обов'язковим для України.

У ст. 6 Конвенції визначено право людини на доступ до правосуддя, а в ст. 13 — на ефективний спосіб захисту прав. Це означає, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Пряма чи опосередкована заборона законом на захист певного цивільного права чи інтересу не може бути виправданю.

У вітчизняному цивільно-процесуальному законодавстві визначено правовий статус осіб, які беруть участь у справі (статті 14, 21, 97, 125, 141, 144 ЦПК), їх права та обов'язки у справах позовного, окремого та наказного провадження. Крім указаних осіб суд також захищає законні права та інтереси осіб, які не беруть (не брали) участі у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Вивчення судової практики апеляційних судів та її аналіз у Верховному Суді України показали, що здебільшого причиною перегляду рішень у цивільних справах були неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, невідповідність висновків суду обставинам справи, інші порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права, не пов'язані безпосередньо із застосуванням способів захисту цивільних прав та інтересів

Рішення суду повинно бути законним та обґрунтованим. При його ухваленні судом у нарадчій кімнаті вирішується: чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин; яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; чи слід позов задовольнити або в позові відмовити та ін. (постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ»; далі — Постанова № 3). Головуючий проголошує рішення прилюдно, роз'яснює його зміст, порядок і строк оскарження. Після набрання рішенням суду законної сили сторони й треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини. Не тільки

сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, гарантоване право на оскарження рішення суду в апеляційному та касаційному порядку, але й особам, які не брали участі у справі, а суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Вивчення судової практики апеляційних судів та її аналіз у Верховному Суді України показали, що здебільшого причиною перегляду рішень у цивільних справах були неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, невідповідність висновків суду обставинам справи, інші порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права, не пов'язані безпосередньо із застосуванням способів захисту цивільних прав та інтересів.

Окремо слід розглянути **оскарження судових рішень в апеляційному порядку.**

Відповідно до ст. 35 ЦПК, якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі до судового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Якщо рішенням суду не вирішувалось питання про права та обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі, то в разі подання нею апеляційної скарги з пропусшенням строку апеляційного оскарження положення ст. 297 ЦПК не може застосовуватись, оскільки питання про поновлення строку апеляційного оскарження вирішується щодо осіб, які мають право апеляційного оскарження

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки (далі — особи), мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (Постанова № 3). Ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених ст. 293 цього Кодексу. Строки апеляційного оскарження рішення суду встановлюються протягом десяти днів із дня його проголошення, ухвали суду — протягом п'яти днів. Якщо рішенням суду вирішено питання про права та обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі, то в разі подання нею апеляційної скарги з пропусшенням строку апеляційного оскарження суддя повинен діяти відповідно до положень

ст. 297 ЦПК. Пропущений процесуальний строк апеляційного оскарження може бути поновлено, якщо суддя-доповідач у своїй ухвалі визнав указане в заяві про поновлення цього строку неповажним, а заявник протягом встановленого законом строку навів інші поважні причини. Якщо рішенням суду не вирішувалось питання про права та обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі, то в разі подання нею апеляційної скарги з пропусшенням строку апеляційного оскарження положення ст. 297 ЦПК не може застосовуватись, оскільки питання про поновлення строку апеляційного оскарження вирішується щодо осіб, які мають право апеляційного оскарження.

Як при відкритті апеляційної скарги, так і при відмові від апеляційної скарги втрачається можливість розгляду заяви про приєднання до апеляційної скарги, оскільки така заява без апеляційної скарги не має свого самостійного значення. Проте зазначені особи не позбавлені права в загальному порядку подати апеляційну скаргу з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження

Особи вправі приєднатися до апеляційної скарги, подавши відповідну заяву до початку розгляду справи в апеляційному суді. Слід також наголосити, що у разі, якщо в заяві про приєднання до апеляційної скарги, поданої до початку апеляційного розгляду справи, фактично містяться інші вимоги або заявлені інші мотиви, ніж ті, що зазначені в апеляційній скарзі, то така заява вважається окремою апеляційною скаргою зі всіма наслідками, які з цього випливають. У заяві про приєднання до апеляційної скарги можуть міститися лише додаткові обґрунтування, уточнення вже поданої апеляційної скарги, у тому числі як питання факту, так і питання права (постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 12 «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку»; далі — Постанова № 12). Процесуальне законодавство надає право відкриття апеляційної скарги до початку розгляду справи в апеляційному суді (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду — ст. 302 ЦПК), перевірка обґрунтованості відповідної заяви не вимагається. У цьому разі суддя-доповідач постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги (частини 2 та 3 ст. 300 ЦПК). Має право відмовитися від апеляційної скарги особа, яка її подала, протягом

усього часу розгляду справи, і це питання вирішується апеляційним судом у судовому засіданні (ч. 4 ст. 300 ЦПК). Прийнявши відмову від апеляційної скарги, суд закриває апеляційне провадження за цією скаргою, а за наявності інших апеляційних скарг — продовжує апеляційне провадження за цими скаргами (скаргою).

Як при відкритті апеляційної скарги, так і при відмові від неї втрачається можливість розгляду заяви про приєднання до апеляційної скарги, оскільки така заява без апеляційної скарги не має свого самостійного значення. Проте зазначені особи не позбавлені права в загальному порядку подати апеляційну скаргу з клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження.

Особи, які не брали участі в справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати до суду апеляційної інстанції всі наявні в них докази на підтвердження порушення їх прав

Апеляційний суд при перевірці законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції не має права виходити як за межі доводів апеляційної скарги, так і за межі вимог, заявлених у суді першої інстанції, крім випадків, передбачених частинами 3 та 4 цієї статті. За змістом п. 6 ч. 3 ст. 295, ч. 2 ст. 303 та п. 1 ч. 1 ст. 309 ЦПК апеляційний суд може встановлювати нові обставини, якщо їх наявність підтверджується новими доказами, що мають значення для справи (з урахуванням положень про належність і допустимість доказів), які особа не мала можливості подати до суду першої інстанції з поважних причин, доведених нею, або які неправомірно не були цим судом прийняті та досліджені, або доказами, які суд першої інстанції досліджував із порушенням встановленого порядку. Особи, які не брали участі в справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати до суду апеляційної інстанції всі наявні в них докази на підтвердження порушення їх прав.

Дослідження нових доказів проводиться, зокрема, у таких випадках, якщо: докази існували на час розгляду справи судом першої інстанції, але особа, яка їх подає до апеляційного суду, з поважних причин не знала й не могла знати про їх існування; докази існували на час розгляду справи в суді першої інстанції і учасник процесу знав про них, однак із об'єктивних причин не міг подати їх до суду; додаткові докази, що були витребувані раніше, з'явилися після ухвалення рішення судом першої інстанції; суд першої інстанції неправомірно виключив із судового розгляду

подані учасником процесу докази, що могли мати значення для вирішення справи; суд першої інстанції необґрунтовано відмовив учаснику процесу в дослідженні доказів, що могли мати значення для вирішення справи (необґрунтовано відмовив у призначенні експертизи, витребуванні доказів, якщо їх подання до суду для нього становило певні труднощі тощо); наявні інші поважні причини для їх неподання до суду першої інстанції у випадку відсутності умислу чи недбалості особи, яка їх подає, або вони не досліджені судом унаслідок інших процесуальних порушень.

Суд апеляційної інстанції при перевірці законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції може вийти за межі доводів апеляційної скарги згідно з частинами 3 та 4 ст. 303 ЦПК лише

в разі, якщо буде встановлено невірне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення.

За таких умов апеляційний суд перевіряє справу в повному обсязі й зобов'язаний мотивувати в рішенні вихід за межі доводів апеляційної скарги, проведення перевірки справи в повному обсязі. Якщо апеляційна скарга подана на рішення щодо частини вирішених вимог, суд апеляційної інстанції відповідно до принципу диспозитивності не має права робити висновки щодо неоскарженої частини ні в мотивувальній, ні в резолютивній частинах судового рішення, а в описовій повинен зазначити, в якій частині вимог судові рішення не оскаржуються.

За наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення (ухвалу) суду першої інстанції апеляційний суд має право: постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення (ухвали) без змін; скасувати рішення (ухвалу) суду першої інстанції й ухвалити нове рішення (ухвалу) по суті позовних вимог; змінити рішення (ухвалу); постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду (скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції). Визнавши, що суд першої інстанції ухвалив рішення з дотриманням норм матеріального та процесуального права, а наведені в апеляційній скарзі недоліки у розгляді справи не вплинули на суть ухваленого рішення, апеляційний суд згідно зі ст. 308 ЦПК ухвалою відхиляє апеляційну скаргу та залишає рішення без змін і обов'язково наводить у ній мотиви, через які доводи

апеляційної скарги відхиляються. Водночас, законне, обґрунтоване та правильне по суті й справедливе рішення суду не може бути скасоване з одних лише формальних причин. За наявності підстав, передбачених ст. 309 ЦПК, апеляційний суд скасовує рішення суду першої інстанції та ухвалює нове рішення по суті позовних вимог або змінює його з таких підстав: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими; невідповідність висновків суду обставинам справи; порушення чи неправильне застосування норм матеріального або процесуального права, а також розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні рішення судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, що викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглядав справу.

Апеляційний суд ухвалює рішення про зміну рішення суду першої інстанції у випадку, якщо помилки у неправильно прийнятому рішенні можливо усунути без його скасування, не змінюючи суть рішення, і вони стосуються окремих його частин, зокрема у разі виправлення помилок суду першої інстанції щодо розміру суми, що підлягає стягненню, розподілу судових витрат тощо

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права можуть бути підставою для скасування чи зміни рішення, якщо таке порушення призвело до неправильного вирішення справи. Зокрема, порушення вимог ст. 59 ЦПК щодо допустимості засобів доказування, необґрунтована відмова суду в задоволенні клопотання осіб, які беруть участь у справі, у дослідженні доказів (ст. 60 ЦПК), порушення вимог ст. 215 ЦПК щодо змісту рішення суду тощо. Посилання в апеляційній скарзі на недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважав установленими, чи на невідповідність висновків суду обставинам справи підлягає перевірці апеляційним судом шляхом дослідження доказів, яким, на думку особи, що подала апеляційну скаргу, суд першої інстанції не дав оцінки або дав неправильну оцінку. Апеляційний суд ухвалює рішення про зміну рішення суду першої

інстанції у випадку, якщо помилки у неправильно прийнятому рішенні можливо усунути без його скасування, не змінюючи суть рішення, і вони стосуються окремих його частин, зокрема у разі виправлення помилок суду першої інстанції стосовно розміру суми, що підлягає стягненню, розподілу судових витрат тощо. Якщо помилки у такому рішенні стосуються фактичної сторони справи чи правового обґрунтування рішення, то їх усунення необхідно вважати також зміною рішення. Тому апеляційний суд не повинен усувати такі помилки ухвалою із зазначенням у ній про залишення рішення без змін із його уточненням чи доповненням.

У разі ухвалення нового рішення або його зміни суд апеляційної інстанції в мотивувальній частині рішення дає оцінку доказам, що наявні в матеріалах справи, а також новим доказам, якщо вони досліджувалися, в їх сукупності за правилами, встановленими ст. 212 ЦПК (п.19 Постанови № 12). Рішення суду підлягає скасуванню із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду з підстав, визначених статтями 205 та 207 ЦПК. Ухвала суду підлягає скасуванню з направленням справи для продовження розгляду через неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважає встановленими; невідповідність висновків суду обставинам справи; порушення норм матеріального чи процесуального права, які призвели до неправильного вирішення питання. У разі скасування ухвали суду першої інстанції з направленням справи на новий розгляд в ухвалі апеляційного суду обов'язково має бути зазначено, які порушення закону були допущені судом першої інстанції, чим це підтверджено. Проте в цьому випадку апеляційний суд не має права викладати в ухвалі доводи, які б указували або прогнозували певні результати нового вирішення справи чи свідчили про перевагу одних доказів над іншими, оскільки вирішення питання про прийняття відповідного рішення й оцінка доказів належать до повноважень суду, який розглядатиме справу.

Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2014 р.

Європейські стандарти суддівської незалежності, ефективності та професіоналізму як складова судової реформи в Україні. *Інформація про круглий стіл, що відбувся у Верховному Суді України 21 травня 2014 р.* 7'2014 3

Пріоритетом реформування судової системи країни має бути утвердження європейської моделі судочинства. *Інформація про круглий стіл з питань реформування правоохоронної системи, організований газетою «Урядовий кур'єр»* 8'2014 1

У Верховному Суді України обговорили механізми забезпечення єдності судової практики. *Інформація про круглий стіл «Вплив реформи судової влади України на забезпечення єдності судової практики», що відбувся у Верховному Суді України 4 липня 2014 р.* 8'2014 2

Інформація про XII позачерговий з'їзд суддів України 10'2014 2

Про практику застосування судами України положень ч. 4 ст. 559 Цивільного кодексу України. *Інформація про круглий стіл, що відбувся у Верховному Суді України 13 червня 2014 р.* 10'2014 4

НОВИНИ. ПОДІЇ. ФАКТИ

1'2014 2	4'2014 1	7'2014 2
2'2014 1	5'2014 3	
3'2014 1	6'2014 1	

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

9'2014 1	11'2014 2
10'2014 1	12'2014 1

НА ТЕМУ ДНЯ

Єдність судової практики у кримінальних справах щодо тероризму. *Виступ судді Верховного Суду України Галини Канигіної на міжнародному симпозиумі на тему «Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні»* 11'2014 4

У ПЛЕНУМІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2013 р. 2'2014 2

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами

розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України,

— за I півріччя 2013 р.	5'2014 4
— за II півріччя 2013 р.	11'2014 13
— за I півріччя 2014 р.	12'2014 4

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України,

— за II півріччя 2013 р.	7'2014 23
— за I півріччя 2014 р.	9'2014 2

СУДОВА ПРАКТИКА

Рішення в адміністративних справах

1'2014 3	4'2014 2	7'2014 6
2'2014 18	5'2014 20	
3'2014 2	6'2014 2	

Рішення у господарських справах

1'2014 5	4'2014 4	7'2014 11
2'2014 20	5'2014 23	11'2014 8
3'2014 6	6'2014 4	

Рішення у кримінальних справах

1'2014 9	4'2014 6	7'2014 13
2'2014 22	5'2014 25	
3'2014 8	6'2014 7	

Рішення у цивільних справах

1'2014 12	4'2014 10	7'2014 19
2'2014 25	5'2014 27	
3'2014 10	6'2014 11	

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ

3'2014 16	4'2014 13	6'2014 14
-----------------	-----------------	-----------------

Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві 7'2014 27

Аналіз судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками

8'2014 7	9'2014 6	10'2014 11
----------------	----------------	------------------

Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг)

8'2014 17	9'2014 10
-----------------	-----------------

Аналіз судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна

10'2014 18	12'2014 15
------------------	------------------

СУДОВА СТАТИСТИКА

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики)

5'2014 31 6'2014 23

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Потильчак О.І. Незалежність суддів як гарантія правової держави: міжнародний досвід

6'2014 44

Кологойда О.В. Дисциплінарно-господарські санкції за правопорушення на фондовому ринку

9'2014 40

Татів С.Р. Деякі проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій

10'2014 40

СУДОВА ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Андрушко П.П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні

1'2014 36

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Деякі аспекти правового регулювання цивільних правовідносин, пов'язаних із державною реєстрацією правочинів (на прикладі оренди землі)

2'2014 28

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. До питання недійсності договору оренди землі з підстав відсутності у ньому істотної умови

3'2014 32

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Процесуальний аспект захисту права недієздатної особи на поновлення цивільної дієздатності

5'2014 41

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Регрес та суброгація у правовідносинах страхування

6'2014 35

Печений О.П. Перерозподіл спадщини: особливості правозастосування

7'2014 40

Андрушко П.П. Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановленням суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК)

8'2014 35 9'2014 35

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Реституція, виндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування

9'2014 22 10'2014 22

Ярема А.Г., Лужанський А.В. Окремі проблеми протидії недобросовісному здійсненню права на апеляційне оскарження ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі

10'2014 32

Ярема А.Г., Лужанський А.В. Правова природа зобов'язань банку за договором вкладу в банківських металах

12'2014 30

Сідей Я.Я. Способи захисту цивільних прав і свобод особою, яка не була учасником судового розгляду

12'2014 40

НА ДОПОМОГУ СУДДІ

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Гарантії захисту права власності на землю: окремі аспекти застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

1'2014 19

Ярема А.Г., Лужанський А.В. Особливості відшкодування збитків, завданих державі внаслідок виплати справедливої сатисфакції за рішеннями Європейського суду з прав людини

2'2014 39

Барбара В.П., Грабовська А.О. Закон України «Про фінансовий лізинг»: складні питання застосування у контексті правових позицій Верховного Суду України

3'2014 42

ТОЧКА ЗОРУ

Кудрявцева О.М. Система захисту конституційних прав дитини в Україні

4'2014 28

Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Особливості застосування конфіскації грошових коштів як адміністративного стягнення за порушення митних правил «зеленого коридору»

11'2014 26

Калмиков Д.О. Правова оцінка жорстокого поводження з тваринами за законодавством України

11'2014 38

ІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Судді Верховного Суду України ознайомилися зі шведським досвідом реформування судової системи

11'2014 45

НА КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

Правнику на замітку: практика застосування законодавства Верховним Судом України

8'2014 47

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ

1'2014 . обклад. 5'2014 . обклад. 8'2014 . обклад.
3'2014 . обклад. 6'2014 . обклад.
4'2014 . обклад. 7'2014 . обклад.

Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником коштів державного бюджету за 2013 р.

2'2014 47

Відомості, зазначені у деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суддів Верховного Суду України та членів їх сімей за 2013 р.

4'2014 31

Видавництво «Істина» ПРОПОНУЄ:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2013 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2014

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті упродовж 2013 р. за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, а також із підстави встановлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Ці постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм матеріального права щодо спірних правовідносин. До того ж до збірника включено прийняті у той самий період постанови Верховного Суду України у справах, в яких не встановлено неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права.

Коментар судової практики Верховного Суду України у господарських справах за 2013 рік / За заг. ред. В.П. Барбари. — К., 2014

У виданні зібрані рішення Верховного Суду України у господарських справах, ухвалені протягом 2013 р., наводяться коментарі до них, а також правові висновки найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції з питань застосування окремих норм права.

З приводу придбання книг звертатися до видавництва «Істина»:

вул. Сирецька, 38, кв. 1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468–3131
e-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253–9965
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:

А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко
Н.О. Щур

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова
В.М. Горобченко
Фото:
П.О. Мусієнко
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
вул. Сирецька, 38, кв. 1
м. Київ
04073
Телефон: (44) 468–3131
E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
Чоколівський бульвар, 19
м. Київ
03168
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 23.12.2014.
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 283.
Наклад 1880 пр. Ціна договірна

Триває передплата на 2015 рік

Вісник Верховного Суду України

Періодичність — 12 номерів на рік

Передплатний індекс — 40358

В офіційному науково-практичному виданні публікуються постанови Пленуму Верховного Суду України (далі — Суд); рішення зборів суддів Суду; матеріали з'їздів суддів України; витяги з окремих рішень судових палат Суду; висновки Суду, що викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права (кримінального закону) в подібних правовідносинах; науково-практичні коментарі чинного законодавства; аналіз судової практики з використанням даних судової статистики; матеріали на допомогу судді щодо вирішення складних питань здійснення судочинства; практика Європейського суду з прав людини; наукові статті щодо проблем судово-правової реформи, правотворчості; матеріали науково-практичних конференцій, круглих столів, міжнародних семінарів тощо.

Рішення Верховного Суду України

Періодичність — два випуски на рік

Передплатний індекс — 40646

У збірнику публікуються судові рішення в адміністративних, господарських, кримінальних, цивільних справах, розглянуті Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

З питань замовлення та передплати на 2015 рік звертатися до видавництва «Істина» за адресою:
вул. Сирецька, 38, кв. 1, м. Київ, 04073
Передплату можна оформити у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефон: +380 (44) 468-3131

E-mail: istina_knigi@ukr.net

<http://www.istina-books.com.ua>